

EESTI KIRJANDUS

1932 № 1

SISU:

P. ARISTE: Juut eesti rahvaus. (3 pildiga.)

N. TREUMUTH: Maakuningas ja mängutoad.

A. PALM: Kuidas tölgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima.

B. LINDE: Knut Hamsun — Rosa.

A. VAIGLA: Jakob Liiv — Ülemiste-Haldjas.

H. PAUKSON: Arthur Adson — Pärlijõgi.

H. PAUKSON: Henrik Visnapuu — Tuulesõel.

P. HAMBURG: Jaan Kärner — Moodne orjus.

M. SILLAOTS: Albert Kivikas — Vekslivõitsija.

A. VAIGLA: Neli „Noorusmaa“ almanahhi.

E. PÄSS: Walter Anderson — Das Lied von den zwei
Königskindern in der estnischen Volksüberlieferung.

P. HAMBURG: K. A. Hindrey — Tõnissoni juures.

A. PALM: Väike välismaine raamat venestusajast.

Aruanne rahvaluule kogumisest 1931.

Näidenditevõistlus.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 29. poogen.

Fr. E. Krentzwaldt
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

SP,
9684

EESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõlkide tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõlkid hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõlku lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotatud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülg 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukoogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JAANUAR 1932

NR. 1

Juut eesti rahvausus.

Juba keskajal on juudi isik ja usk andnud kristlikkudele rahvastele ainekse erilise rahvaluulelise motiivistiku tekkimiseks. Selle aja Lääne-Euroopa lõpmatute Önnistegija, Jumalaema, pühakute ja kuradi kohta käivate legendide, muistendite, tekkelugude ning muude uskumuste kõrval on õige tähtsal kohal lood juutidest. Oma idamaise päritolu, ühtehoidumis-tunde ja vangutamata usust kinnipidamisega põhjustasid juudid enam kui mõni teine rahvas igasuguste kõmujuttude tekkimist ning uskumist. Paljud uskumused on lähtunud antisemiitlikust vastasrinnast, kes võimatuiski hirmulugudes leidis head võitlusvahendit lihtsameelses uskujakonnas. Suur osa keskajal tekkinud, juutide kohta käivaid arvamusi elab praegugi aiva võimsalt nii Lääne-, Ida- kui Kesk-Euroopas. Peamiselt just läänepoolseilt naabreilt on tunginud ka eestlaste rahvausku ohtrasti juudi motiive. Kuna eesti keeles ja eesti rahvaluulekirjanduses üldse on ainult juhuliselt mainitud üht-teist motiivi sellest usundi piirkonnast, tahab alljärgnev kirjutis kokku hankida nii palju ja täielikult kui võimalik igakülgselt vähegi asjasse puutuvat ainekku. Tarvitada saadud materjal on püütud täiesti muutmata edasi anda, nii et kirjutis võiks enne kõike saada trükitud algallikaks. Võimaluse korral on lisatud eesti motiivi lõppu rahvusvahelisi paralleele, niipalju kui neid on koostajale kätte puutunud. Täiesti kavast kõrvale on jäetud aga kõik naljandid, milles figureerub juudi isik. Ainult mõni üksik usundilise värvinguga on siingi esitatud.

Kirjutise koostamisel on lahkesti igasuguseid näpunäiteid andnud prof. W. Anderson ja dr. Nosson Genss Tartust ning dr. O. Masing Riiast. Prof. M. J. Eisen ja kogu Eesti Rahvaluule Arhiivi pere on aidanud leida eesti ainekku. Neile kõigile südamlilik tänu vastutulelikkuse ja nähtud vaeva eest!

1.

Enne kui asuda puht-rahvaluulelise juutidesse puutuva ainekku kirjeldusele ja arutlusele, ei saa kuidagi mööda minna kultuuriloolistest või õigemini kultuuriloolis-rahvaluulelistest muisten-

ditest, mis on kirja pandud mitme rahvaluule-koguja paberitesse. Sageli on pealegi raske vahet teha, kus lõpeb tõsine ajalooline traditsioon ja kus hakkab töötama massi luulelend.

Juutide kohta käivad uskumused ning muistendid ei ole nii rohked kui need, mis kõnelevad rootslasist, venelasist, poolakaist või soomlasist; veel vähem on ajaloolisi traditsioone. Arusaadavalt on eri suhete põhjus selles ajaloolises tõsiasjas, et mainitud naaberrahvastega on olnud kokkupuuteid igivanust ajast, juutidega aga vähe üle ühe sajandi. Dokumentide järgi võib küll näidata, et üksikuid juudi soost elanikke on leidunud meie linnades juba XIV sajandist alates. Kaunis kogukas oli juutkond Tallinnas XVIII sajandil¹⁾. Ometi kadusid need juhulised juudid peagi saksa soost kodanikkude hulka, sest et olud sundisid neid tahtes-tahtmata minema valitsevasse luteri usku. Seega ei ole siis kuidagi usutav, et need üksikud esimesed juudi siirdlased oleksid suutnud jätta tunduvaid jälgi kohaliku rahvaloomingu — liiatigi maarahva — repertuaari. Nii ei ole kahtlust, et kogu kaustada olev ainestik käib nende juudi käsitööliste, kaupmeeste ja soldatite kohta, kes hakkasid valguma Eestimaale vähe enam kui saja aasta eest.

Vahest juudi soost sõdurid on just esimesed, kellega sugenes maarahval tihedam otsene suhtlemine. Nikolai I ajal oli meie linnade garnisonides ohtrasti n. n. Nikolai soldateid, kes muide on asutanud enamiku praegusi juudi kogudusigi. Peale nimetatute oli Tallinnas kantoniste. Kantonistideks võeti sunniviisil 10—14-aastaseid juudi poisikesi ja kasvatati tulevasteks sõjameesteks. Osa sõdureid ja kantoniste oli alaliselt linnas, osa majutati ümbruskonna küladesse. Taludes ja mõisades olnud juutidest on meie päevini rahva seas säilinud mitmesuguseid nii ajaloolasele kui folkloristile huvitavaid jutustisi. Eriti tähelepandivaid teateid on saadud Tallinna lähedusest, nagu see esimenegi, mis järgnegu otsekohe allpool:

Juudi soldat korteris.

Enne vanaste kui soldatid meie maal taludes korteris olnud. Siis olnud Kurnal Kupja talus üks juudi soldat. Pererahvas keetnud sea lihaga kapsa suppi endile ja ka soldatitele. Teised soldatid söönud kõik seda suppi ja liha, juut tahtnud ennast varjata pererahva eest et ta juut on ja söönud teiste soldatitega seltsis ka sea liha ja suppi. Heitnud õhtul magama, ei ole öösel rahuliste magada saanud, näinud unes et tema ära surnud isa rõhunud tema peale ja tapelnud kangeste.

Ei juudil pole aidanud viimaks muud kui rääkinud ülesse et ta juut on. Reinu-Tõnu talus tapnud ühe lehma ära ja keetnud selle lihaga kapsa suppi, siis vahetud soldatid ringi, juudi soldat läinud Reinu Tõnule ja üks teine tulnud Kupjale. (H II 58, 307/8 (7) < Jüri, Kurna — Jaan Saalwerk < Leenu Silwes, 1896.)

¹⁾ Juutide immigratsiooni kohta vaata K. J o k t o n, Di gešichte fun di idn in Estland, Dorpat 1927.

Juba enam rahvaluulelise värvinguga on muistendite rühm kantonistidest. Raske alalise surve all olev kantonistide elu jättis kõrvalistesse tugevamaid muljeidki. Ülesmärgitud lugudes kajastub selgesti ajalooline tõsiasialine tagapõhi, kuidas füüsiliselt ja hingeliselt piinatud poisikesi suri kärbestena sõna otseses mõttes¹⁾). Kantonistide eestikeelne nimetus kolmikpoisid ehk kolmikud, juudi kolmikud tuleb ilmsesti vene sõnast школьники, mille on rahvaetimoloogia teinud näiliselt täiesti eesti-algupäraliseks.

Muistendeid kolmikpoistest.

Kolmikpoisid olnud vanasti peredes korteris ühes kroonusoldatitega. Midagi praeguse noorsõduri taolist nad olnud. Kolmikpoisid — juudi kolmikud, nisugust nimetust on objekt ka kuulnd. (ERA II 6, 161 (16) < Rapla, Kaldamäe t. — Richard Viidebaum < Leenu Randorf, 1929.)

Vanasti kolmikpoissa surnud palju ära. — Need kolmikpoisid olnud väiksed juudidipoisid, „keda olnud assitada ühte ja teise kohta“ — nagu ikka sõja laagrite hulgas on ka vähemaid. (ERA II 6, 499/500 (4) < Rapla, Sikelde — Richard Viidebaum, 1929.)

Kolmikpoissa olnud vanal ajal igas peres kaks tükki, kroonu kasvatatud omale soldatid. (ERA II 6, 663 (1) < Rapla, Vaiste k. — Richard Viidebaum < Jüri Karjaveski, 95-a., 1929.)

Ah need mõisa kolmikud või? Neid olen kuulnud küll. Ennem neist räägiti pailu, aga mina neid põle näind. Old soldatite pojad, Valtu rehe juures old korteris. Seal aetud teistele sittumise vaod ja... Neid tahetud ära tappa, pandud kihti söögi sisse, siis surnud ää. Mõisa aidamees ja koe-rad-kassid surnud ka ära. Minu isa oli mõisa teomees, tema oli neid matnud. Ühekorra lükand ühe koorma ümber... siis old omal pärast kahju ka.

Pärast üks rikas juut otsind taga neid kolmikupoissa.

Sui nad käinud jah vagudes sital, pikad vaod üle põllu. Kui vagu täis saand, aetud uus jälle. (ERA II 25, 325/6 (2) < Rapla — Richard Viidebaum < Ann Vau, 65 a., 1930.)

Minu ema räägib juudi kolmikutest. Ei tea kas need olidki need kolmikpoisid? Ma ei mäleta neist midagi. Kodila külas Reinu peres (praegu Kornis pere) old korteris kolmikpoisid, noh neid old ikke igas peres... katust last läbi, aga nemad põle aru saand, karjund: Kornis, Kornis viskama vett! Kornis, Kornis viskama vett!

Noh nemad ikke olid nihukesed riigihoidjad või soldatid...

Jah, mu ema rääkis, et riided old neil kitsad ja põle muidu saand, kui teine old põlvili rinde peal ja tõmmand haagid kinni.

Neid olema maetud Rapla surnuaeda. — Jo nad elasid siin siis kauemat aega. (ERA II 25, 345/6 (24) < Rapla, Kaldamäe t. — Richard Viidebaum < Leenu Randorf, s. 1874. a., 1930.)

Juudi sõdurite kõrval olid juudi harjuskid teine klass, kellega maarahval tuli läbi käia möödunud sajandil. Ka oli sel ajal Eestis üldse enam juute kui nüüd, sest sajandi alul oli õige suur invasioon lõuna poolt, Kuramaalt ja Vilnost enne kõike. Eriti tunduvalt on kahanenud väikelinnade juutkond ja peaaegu täiesti on hävinud juudi ringikäivad harjuskid ja käsitöölised. Endistest

1) K. J o k t o n, m. k., lk. 12 jj.

maal tööl olnud juudi katuselööjatest on säilinud vaid sindli murdeline nimetus juudid laud. Juudi leierkastimees, kes ühtlasi õnnelinnukesega ennustas tulevikkugi, elab edasi ainult paaris mängus¹⁾. Juutide kahanemise peapõhjuseks on olnud väljarändamine. Eriti suur oli 80. aastates Ühendriikidesse sihitud emigratsioon, mis viis kaasa suure protsendi väikelinnade juute. Omal ajal oli kindlaid juudi elanikke isegi niisuguses alevikus kui Mustvees. Praegu on seal vaid üks hilistulnud juudi kingsepa-perekond. Mustvee juutidest on Eesti Rahvaluule Arhiivi talletatud kaks lühemat märget. Need on folkloristile selle poolest vägagi tähtsad, et juutide väljarändamise põhjuseks nähakse mingisugust kõrgemat võimu. See ülem sund paneb nad nagu tahtes-tahtmata teatud aja järele taas edasi rändama.

Ümber 30 aastat tagasi Mustvees oli palju juute. Millegi pärast rändasid säält yhtäkki välja. Praegu säält on juute vaid üks perekond. 30 aasta eest juutidel oli oma surnuaedki praeguse luteriusu surnuaia kõrval ja väike nägus palvemaja. (ERA II 14, 631 (8) < Mustvee < Liisa Sepp, 75-a., 1929.)

Enne õli Mustvees palju juute. Naad õlid katalsepad, rätsepad ja katusespad. Yks juut Aleksander õli katalsepp. Linnast lasi liha tuua. Neil õli aeg tagasi minna, sellepärast läksid ära. Mustvees õli neil ka kabel. (ERA II 30, 71 (2) < Mustvee < Leena Mänd, 90-a., 1930.)

Et juudid peavad hulkuma ringi maast maasse, ustakse üldiselt eestlaste seas. Seda ja ka teist asjaolu, et niisugusele usule on andnud põhjust mitmed passaažid Piiblist, kinnitab muistend Hiiust, kus muidu juudi motiivistik on õige kehv.

Juudid peavad hulkuma maailma ringi. Piiblis on öeldud, et nad peavad hulkuma, kuni nad saavad jälle kätte Kaananimaa. Ühekorra „Türgi keiser“ öelnud juutidele: „Ostke ära Kaananimaa mu käest.“ Juudid vastand: „Mis me ostame. Selle on Jumal meile määranud ja selle saame kord kätte jälle.“ (ERA II 33, 189 (1) < Pühalepa, Sääre — Ann Oobak, 88-a., 1931.)

Üldine on ka see usk, et siis läheb maailm hukka, kui juudid saavad tagasi Palestiinasse.

Muistendeid juutide endisist asupaigust võiks sellekohane korjamine tunduvalt lisandada. Valga, teisendite järele Paide, juudi kaupmehist kõneleb hästi tuntud uuem rahvalaul.

¹⁾ „Mardisantide hulgast tähtsam oli „rändav juut“. Nõnda nimetati pika habeme ja kongus ninaga vanameest, kellel käes oli suur puur lindudega. Linde nimetati õnnelindudeks. Lindude puuri all oli suur sahtel. Seal sees olid mardisantide valmistatud õnnkirjad. Kui keegi tahtis teada saada oma õnne, siis avas „juut“ puuriukse, kus lind sees oli, tõmbas sahtli välja ja lind pidi võtma sealt kirja. Muidugi lind ei teinud seda, siis aga kasutas „juut“ juhust, kui teda ei nähtud, tõmbas kiiresti kirja välja ja ulatas selle omanikule. Kirjad olid kõik nõnda säetud, et „juut“ teadis, mis kellelegi andma pidi. Tihti tekitasid need õnnkirjad suurt nalja.“ (E 69316/7 < Karksi — Erna Luukas < 63-a. isik, 1930.)

Kui juudid Valgast tulivad	Teine vankris käpakile.
Ja Sangastesse läksivad.	Ei see olnud...
Ei see olnud enam nali,	Yks juut oli hupakile,
Juuta oli kakskümmend neli.	Yks juut myys toopa, trehtrid,
Siis hobu sai ette säetud	Teine jälle lampa, lehtrid.
Ja juudid vankri aetud	Ei see olnud...
Ei see olnud...	-----

(ERA II 10, 204 (4) < Tartu, 1929.)

Kui esimesed juudid asusid Rakverre, oldi üldiselt väga imesunud, et neil polnud sarvi peas, mida oli eeldanud rahva arvamine (ERA II 10, 238/41 < Tartu, 1929) ¹⁾: Seesuguse omapärase arvamise põhjuseks võis olla ainult n. n. tfilin²⁾, mille usklik juut palvetades kinnitab otsaesisele. Tfilin tuletab kaunikesti

Iisaku ohverdamine. Aabram on „tales'is“ ja „tfilin'iga“.
(Näide Poola juudi rahvakunstist.)

sarve meelde. Muu seas ongi vanemais piiblliloo piltides see mõnikord kujutatud täiesti sarvesarnasena. Ka kõneleb selle oletuse poolt tfilini rahvaomane eestikeelne nimetus s a r v. Võrreldagu selle kohta ülestähendist Tartust:

Mina olen ise näinud, et juut paneb sarve pähe. Æse ytles, et poissmehel ei ole, aga naisemehel peab olema. Sääil on siis naise jaoks palved sees. See oli siis, kui käisid maal kingseppjuudid, rätseppjuudid, klempnerjuudid ja kaubajuudid. (ERA II 30, 469 (1), 1930.)

¹⁾ Sellest sündmusest jutustab ka K. J o k t o n, m. k., lk. 59—60.

²⁾ Juutide usundisse puutuv terminoloogia on toodud igal pool juudikeelsena. Tarviduse korral on sulgudesse lisatud ka heebrea vaste.

Lõuna-Eestis, kus juut identifitseeritakse juudaga, kuradiga, nagu näeme allpool, oleks sarvede eelduseks võinud olla see ühistaminegi. Põhja-Eestis aga ei ole selleks põhjust.

Teatavasti ei häbene juudid paluda avalikult teiseusuliste juuresolekul. Seda enam oli vanemal ajal üldine, et rändjuut luges hommiku-, õhtu- ja tähtpäevade palved kas või lärmitsejate joodikute hulgas kõrtsipingil või kesk sõitu täistuubitud raudteevagunis. Avalikust, eestlase seisukohast imelikust, juudi palumisest on keegi kirjasaatja toonud kirjeldise õige kirevates värvides. Kirjeldises ettetulevas „suures linas“ tuleb muidugi mõista juudi valget, musta palistuspaelaga palvetusrõivast tales. „Mustad paelad“ on käetfilin'i („šal jad“) paelad, mis teatud eeskirjade järgi seotakse ümber käe.

Minu lapse põlves käisivad juudid kauba koormaga maal ringi oli enamaste kaks juuti ühe hobuse peal, palju ei armastanud neid ei tahetud neile öömaja anda meil olid naad tihti mäeletan koletad olid naad meie laste silmis iseäranis siis kui naad enne magama heitmist palvetasid, siis võedi suur valge musta härega suur lina pandi hümer keha üks veike neljakandi must asi siodi rihmadega ümer pea ja ka käes olid neil mustad rihmad siis hakkasid pommisema ja ika keerasid neid rihmasid mis neil käes oli. (ERA I 3, 581 (1) < Märjamaa — Juuli Piilberg, 1930.)

2.

Viimases muistendis on rõhutatud seda, et juuti kardeti ega tahetud hea meelega võtta majja. Vanemal ajal oli kartus suur iga võõra inimese vastu, liiatigi kui ta oli harjusk või mõni muu ümberrändaja. Võõrast kardeti kaetust või nõidumist. Selle kohta on lõpmata palju teateid Eesti Rahvaluule Arhiivis. On siis loomulik, et juutidessegi suhtuti sama umbusu ja peljuga. Pealegi seisis juut maamehest usu, traditsioonide ja välimusegi poolest palju kaugemal kui kes tahes kristlane. Juute ei tohtinud meelega ärritada, sest mingisugune vihastamine ei jäänud karistamata. Juuti de luge mist, s. o. palvetamist, ei või haugutada. Haugutaja kooleb siis pomisedes ära (H III 10, 202 (13) < Nõo). Kui juudile koeruse pärast ilma juudi nägemata pannakse toidu sekka searasva või sealiha, lõpevad koerustegijal sead (M. J. Eisen, Eesti vana usk, lk. 209). On olemas ka paar huvitavat siia kuuluvat muistendit.

Üks poisike söimas suurt musta juuti: „Juut üks äkiline, juudi sitt jakuline.“ Juut ähvardas: „Oota kolme päeva pärast, teisel aastal sel ajal.“ Öeldud ajal tuli poisil kartuli vao pääl valu pääle ja eluks ajaks „kooleskelemise tõi“, nii et kord kukkus tulle, põletas sõrme (EVR 9, 108 < Hargla — Paul Voolaine.)

Teise Tartu-Maarjast põlvneva jutustise järgi olnud lugu niisugune.

Juut lõi sindri katust; eestlane tahtis juuti narrida, pani lupja pudeli sisse, kallas vett peale, kork kõvaste. Oli suur plahvatus. Juudid ehma-

dist väga ära ja hakkasid uurima, kes tegi. Said teada, kes tegi ja neetsid ära, et see kujugu ära nii kui lubja valgest. Ja mees on kujunud ära, jäänud nii kui lubi valge. — Seda kuulin, kui oli noor laps. (ERA II 30, 503 (1) — Liisa Berg, 64 a., 1930.)

Juut on üldse õnnetusetooja. Kui juut tee peal vastu tuleb, tähendab see *s a n d u s t*, s. o. halba (H II 14, 539 (1) < Tapa). „Kui juut tuleb vastu, siis on halb õnn“ (ERA II 33, 11 (3) < Hargla). See motiiv on laialt tuntud Saksaski, kus hommikune juudi kohtamine ennustab suurt õnnetust¹⁾. O. M a s i n g' i teatel oletavad Riia sakslased aga otse vastupidist: hommikul või eriti just uusaasta hommikul kohatud juut toob õnne. Õnnetust ennustab vaid esmaspäeva-hommikune juudiga vastusattumine. — Kui jõulu ajal juutus juut majja tulema, anti talle siiski alati süüa, juua ja öömaja, sest sel kallil ajal ei olnud vahet heebrea ega kreeka mehe vahel (H II 12, 165 (11) < Väike-Maarja).

3.

Üheks juudi pelgamise — ja ka vihkamise — peapõhjuseks on kindlasti olnud keskaegne palju ülekohtu ja väga vere valamist tekitanud kõmujutt, nagu tarvitaksid juudid oma usulisteks toiminguteks kristlaste verd. Paasapühade ajal olevat vere tarvitamine eriti üldine. Juut ei saavat muidu kuidagi läbi, kui ei olewat saanud vähemalt ühe tilga kristlikku verd. See fantastiliste usuhullustajate või antisemiitide väljamõeldis ei ole Eestis nii populaarne kui Lääne-Euroopas või Venes, kus veel käesolevalgi sajandil on ette võetud kahtlustatud juutide vangistamisi ja tapmisi. 1931. aasta alguses ilmus juudi lehtedes pikki kirjeldisi, kuidas Karpatorussias Rumeenia, Ungari ja Tšehhi piiril võeti kaks juuti kinni. Neid arvati kahelt alaealiselt karjuselt vägivaldselt verd imenud olevat²⁾. See kurb legend näikse olevat Lääne-Euroopas juba kaunis varasel keskajal tekkinud. Keskaja lõpul igatahes peeti seda igal pool vankumata tõeks³⁾.

On eestlastegi hulgas küllalt isikuid, kes usuvad juutide „vere müsteeriumisse“. Kui laialdane on see usk, ei või öelda, kuid see on õigegi laialdane, nagu tunnistavad rohked rahvaluulekogudes leiduvad jutustised. Usk veretarvitamisse on linlaste seas ilmsesti populaarsem kui sügaval maa sees. Eks olegi kogu motiiv vahest tulnud esijoones just linna kaaskodanikkude käest Saksast. Pandagu aga ka seda tähele, et kõige täielikum siia käiv

1) A. Wuttke, Der deutsche Volksglaube der Gegenwart. Dritte Bearbeitung von Elard Hugo Meyer, 4. Aufl., Leipzig 1925, lk. 208.

2) Vilner tog 1931, nr. 32.

3) C. G. N. de Vooy, Middelnederlandse legenden en exempelen. Bydrage tot de kennis van de prozalitteratuur en het volksgeloof der middeleeuwen. Herziene en vermeerderde uitgave. Den Haag 1926, lk. 216 jj.

kirjeldis, kuidas juudid tapnud teenija-tütarlapse, on pärit vene-
mõjuliselt Setumaalt. Viimasega alakugi ülevaade paberile pan-
dud lugudest.

Jutustisi, kuidas juudid vajavat ristiinimese verd.

Mis Setuvelled juutidest jutustavad.

Juut om juudas, muud midägi, tedä tihkandit piät, ku määnest puult
vana halva ka pelgämä. Ta rööbõh om ka ristirahva vaimlanõ, ja vaimla-
sõga saa ei kiäki sõprust pitä. Vanahalv taht ristiinemise hinge, juut verd.
Mõnõ lubamise lepingu man taht ka vanahalv lepingu kinnitüses verd, olgu
zilka, kats vai kolm. A egal juudil om aastaga pääle üts päiv, kuna täll,
kas vai kolm zilka ristiinimese verd piät olõma, muido vii ta vana halv
umma kodo paika — põrgohe.

Nimä tahtva selle ka ristiinimese verd, et muido nakkas Kristus-Jum-
mal näide käest umma verd takah otsma, midä nimä kõik uma pää pääle
olõvat jo pallõlnu. Võt tii õks tijät pareмбаhe viil, kuis naa Kristusõ
surma suditaja, ja timä imejä omma olnu. Selle nimä omma ka kõõlõ
ristirahvalõ hirmsa, ja patt om säandside mõtsikidega ütte tiid pitegi kävvü,
muud olõ-õi õks üldäki.

Kuis juudi ristiinimese vere nälah käävä näütäs üts lugu, miä naa
tõpra, üte ristiinimese tütrikuga olli tennü, kiä näide man tiinmäh olnu. —
Kui tuu päiv kätte tulnu, kuna üüse ega juut ilma ristiinimese vereldä vana-
halva osas piät saama. Sis naanu juut tütriku käest verd nuijama pallõl-
dõh: „Kullä sirgu Annekõnõ, vetab maksu mis vetab, annab mulle üks
kolm tilka verd. Ma maksan sull iga tilga eest kolm ruplad.“

A tütrik oll ni kõva ja kimmäs, et ta juudilõ üteli: „Massa sa mullõ
vai sadaruublit zilga iist, sis ka ma sullõ umma verd müü-üi; müü ma sullõ
uma vere, sis müü ka hinge. Mine sa kõõ uma rahaga peräpõrgohe!“

A juudi maija kogosi õdangult hulka juutõ kokko. Ja tuulsamal õdan-
gul tull ka üts vaõnõ sant sinnä, ja pallõl hinnäst üüesest võtta, a juut
võta-as tuud kuuldaki. Pümme üü oll kõõga kätte tulõmah, ja suurõ'
vihma pisu' lintõ jo kõrinaga vastu akõnd — koes sis vaõsõl kabõhise
sandil inäp minnä? Ta läits läbi kõõgi ikkõh arr minemä, koh ta kõõgi
Annele ka kaibas, et tedä üüesest võõdõtai. Annõ kostõ: „Jää no paremb
sijä aho alagi üüesest, kossa seo suurõ sao ja pümme üüga sis läät?“ Sant
kohõ aho ala. Üte kõrraga, — niigu sant peräst jutustanu — tulnu mitu
juuti küüki, ja naanu Anne käest verd nõudma, kuna tütrik mõtsikit sõi-
manu, ja hinnest puuhaloga kavvõdõhe kaitsnu. Juudi nuijanu ja pallõlnu
õks edesi, pudelakõnõgi käehn, kohe verd panda. Kui niä näi, et tütrik
perrä põkku-us, aeti üts tühi vaat tüminäga küüki, kohe terävä pika raud-
nagla ümbrezõõri sisse olli pestü. Vaõnõ tütrik võõdõti ta tännitämisesst
kirsmissesst huumalalda kinni, topiti tõrdohe, ja naati küüki pite edesitagasi
hõõrotäma. Tütrik vaõnõ tännit viil tõrduh, surma hädäga, kui maa alt,
kooni viimäte kõik vakka jäi, ja tikõ juudi tõrdu tõuklõmise ka maalõ jäti.
Kuulult tõmmati vaõnõ tütrik tõrdust vällä, ja sinnä kogonu ja perrä jääntü
veri nõristõdi zorinalla suurõ pudela sisse, minga juudi kõõgist suurõ rõõ-
muga vällä lännü.

Surmahirmuga tormanu vaõnõ sant kah aho takast vällä, ja lännü
püst pümme üüst ja saost läbi, õkva kõõgi tütriku velju ja sõsardõ poolõ,
kes viil üleväh olnu, naardõh ja hõkõrdõh nalja pidäntü. Sant ülnü edi-
mätse sõnaga: „Jah, teil om küll rõõm, a kos Anne om? Näe-ei tedä
inäp tii silmä.“

Kõik heitünü arr, ja pannu hulgahna, sandi jutu perrä, juudi-maja poolõ juuskma. Asi lõütü ka just nii, kui sant seletänü, tütrik olnu elolda kõõgi põrmandu pääl maah, a juudi olnu ka kõik umma tiid lännü, tühjätähja kraami sinnä samma jätteh. Naa elänü jo hüüri-majah.

Selle mõtsikõ pelgase kah vanaesä käumist ja välgu heitmist. Nii-saatõ om näil suur hirm vanahalva iist, ehk naa küll esi ka poolõ-halva ommaki.

(Nii nende üleüldine jut ja arvamine juuditest.) (H II 70, 73/6 — Jaan Sandra, 1903.)

Muistendis esiletoodud setude lihtsameelsus ei ole sugugi imestamapanev, kui võtta arvesse, et kaks järgnevat jutustist on haritud inimeste käest, kes olid täiesti veendunud oma kõne tõelikkuses.

Paasapyhiks vajavat juudid matse jaoks ristiinimese verd. Riias kaduvat praegugi iga pyhade aeg üks ristiinimene. Kord olnud juutidel kaks ristiinimese tytarlast nuumal. Tydrukud pole ise teadnudki, mis neid ootab. Antud hästi syya ja tööd pole midagi olnud teha. Kui pyhad jõudnud kätte, viidud tydrukud väikesesse kinnisesse tuppa ning tahet ära tappa. Tydrukute kisa kuulnud ometigi tänavale ja nad päästet. Ristiinimese verd pandavat matse sisse, ent niisugust matset ei tehtavat igalpool, vaid ainult mõnes yksikus linnas. Säält saadetavat seda matset igale juudile vähemalt nii palju, et saab korraks keele pääle. (ERA II 10, 239/40 < Tartu, 1929.)

Seda ma olen ikka kuulnud, et juudid tarvitavad inimese verd. Kas noore või vana, seda ma'i tea. (ERA II 30, 478 (5) < Tartu, 1930.)

Mustlased ja juudid.

[Esimene osa jutustist on mustlasist.]

Veel hullemad olnud juudid. Kord võtnud nad ristiinimese lapse, riputanud jalgupidi lakke. Torkinud siis ihu terava nõelaga auke täis. Aukudest tilkunud veri anumasse. Selle verega võidnud nad oma palvemaja seinu. Ka teinud nad inimese lihast vorste. (E 53118 (29) < Keila, Harku — Paul Berg < Liisu Kesker, u. 65-a., 1922.)

Ei tiia kyll, nuhtlus, kas see piäss õige olema, et näe juudid võtavad ristiinimese verd ja toova selle ohvriss? Opetaja esi oli ytelnu palvetunnin! (ERA II 30, 463 (14) < Tartu < Liina Parts, 43-a., 1930.)

Minu ema rääkis, et tema on oma silmaga näinud üht noord poissi arvada 17-st 18 aastast, kellest juutid olid verd joonud olla kolme neljakeste olnud võtnud poisi kinni viinud Sillaotsa (Karti valdas) silla alla ja teinud noaga augud rindu ja kaela ümrusesse ja siis imenud poisi verd ja ise kisanud omas keeles, poissi on teised inimesed peasnud, aga pois on sellest nii ehmatanud, et pole enam rääkida saanud na pudinal rääkinud... Ise olen ma ka Juudi eest jooksnud ja ma ei tea veel tänapäev kas ta tõeste oleks mind veristanud see oli sel ajal kui Aleksander II ära tapedi, kõik valla mehed läksid kirikusse Aleksander III truudust vanduma, lapsed läksid laulma mina ja koolmeistre ema jäid koolimajasse. Tuli üks hirmus vana juut, küsis kus teised on ma ütlesin läksid kirikusse, kus tema laudab käed laiale ja hakkab mind taga hajama ja ise pomiseb, ma jooksin üllesse naride (magamise asemel) peale tema järele aga siis karjusin kuidas jõudsin appi, koolmeistre ema tuli akkas teda häbistama siis läks pommisedes ära, kas oli juutil tõsi taga või tahtis ta mind hirmutada seda teab Jumal. (ERA I 3, 581/2 (1) < Märjamaa — Juuli Piilberg, 1930.)

Lutsi maarahvalt on paar sellesisulist ülesthendist.

Juudid lasevad inimese vere lina (polotnò) pääle; seda lina müüvad tüki viisi: ühele 10 kopika, teisele 15 kopika eest jne. (ERA II 33, 73 < Põlda v. Kukujevo k. — Paul Voolaine < Maria Kulakov, 35-a., 1931.)

Keegi tüdruk oli juutide poolt tapet ja visat järve veere auku. Tüdruk leiti veel elavalt, 33 auku oli sees, kust veri oli last. (ERA II 33,74 < Põlda v. Kukujevo k. — Paul Voolaine < Aleksander Kulakov, eelmise isa, 1931.)

Käesolevale viitab veel Hiiu laste hirmutamine: „Juudid tapavad lapsäd ää!“ (ERA II 33, 194 < Pühalepa, Nõmba, 1931.)

Lõpuks väike väljavõte „Vaba Maa“ 1931, nr. 57 mälestuskirjutisest „J. Poska varasem elukäik“. J. Poska olnud väga heas vahekorras juudi soost kaasvõitlejatega ja sellepärast ema naljatanud vahel: „Ükskord leiame sind veel kapist rippumas rituaalohvrina.“ — J. Poska ema põlvnes Setumaalt, kus, nagu öeldud, vene mõjul on usk veretarvitamisse tunduvalt tugevam.

Kristlaste vere tarvitamise muinasjutu levimiseks on meil aidanud kaasa üle maa tuttavad apokrüüfilised *t a e v a k i r j a d*, mille käsitus leidub alamal omaette peatükis, ja juudivastased isikud ning antisemiitiline ajakirjandus, kuna igasugune kõmu on lihtinimeste juures heaks võitluseabinõuks. Tugedes ühele toodud Tartust pärit olevale muistendile võib väita, et mõned usu-kuulutajadki on kasustanud legendi oma jutluse aineseks. Alles 1922.—23. aastal pakkus antisemiitiline „Juudid“ arvustusvõimetule lugejaskonnale masendava teaduslikult mõjuda tahtva saladuse võtme „Juutide vere müsteeriumid (Rabbide jalajäädus)“. 1923. aasta 3. numbris on kaanepildina stseen, kuidas rabid tapavad ristiinimese last ja levitavad selle verd. Sama numbri 14. leheküljel on kaanepildi seletus. Nii pilt kui seletus on rahvaluule seisukohalt tingimata seda väärt, et nad toodaks tervikuna ka siinkohal.

Сууди пeсjaч = (пaрjа) пüхa kõмбeд.

Sugemata hulgaft kohtu-protseffidest, mida hommiikumaal ja Shtu-Guroo- pas peetud juutide vastu, ujuliste tapmiste võrajt, jalgub, et juudid oma paafapühäl mittejuutide, eriti kristlaste verd tarvitavad. Vere saamiseks õhverdamad nad kristl. lapsi.

Et vere-õhver ritsele vastata ja juudi hingele lepitav oleks, on kindlaks määratud, et laps piinasurma sureks. . . , ritus nõuab, et veri lastest vägiwaldijelt peab wälja lastama. Sõige armisamini poowad nad selleks otstarbeks lapsi risti, toritawad siis nõeltega ja lõikawad tiifhaawal eluvalt liha käte ja jalgade küljest ära ja korjavad mere tiifhaawal nõusse. Rõhaliikude rabbide poolt korjatasse veri juure hoolega kofku ja hoitasse alal. Teatud hulkuwad juudid määrivad jeda naabrus-sinagoogidele wäikeste toafidaga, kõrge hinna eest edaji. Rõhaliiku rabbi poolt wälja antud tunnistus tõendab, et see õige ja puhas kristlase veri on.

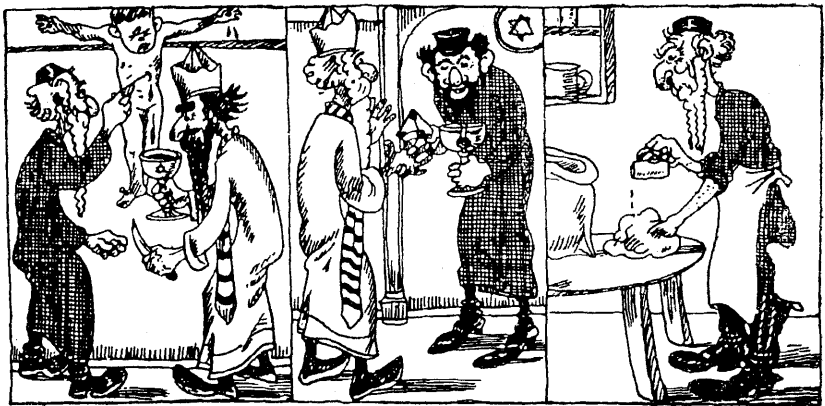
Weri on kõige parem ja lapse õhverdamine jumalale meelepärasem, kui õhverdamine wiinastel päewadel enne lihawõtteid sünnib.

Paafapühäl tarvitatakse hapnemataleiba (matskit) käseb ritus kristlase werega walmistada. See pruuk on ainult rabbide ja pereija saladus, kes naife ja laste teadmata hapnemataleiba taignasse piifut kristl. werd, kas warts-

ket eht kuuatatusid, pulbriist ülesjulatatusid, juurde lijab. (Matski tegemine on nimelt pereisa tohus.)

Pessach= (paaja) söömaajal lasteb pereisa mõned tilgad kristl. werd weinise, millega ta lauda õnnistab ja siis perekonnale jagab. Pereisa piatab pahema käe sõrme weiniklaasi, priihib (õnnistab) sellega kõite, mis laual seijab: „Dam Szgardia chhinim heroff dever IJhn porech harbe hosfen maschuh pohorus,“ mispeale pereisa ütleb „Mii siis palume meie jumalat, et ta mõiks saata kõit kümme nuihtlust juudiuisu waenlaste kaela,“ j. t. kristlastele. Peale selle sööwad nad ja pereisa hüüab lõpuks: „Sfach, chaba, moscho kol hagohm!“ (Nagu laps, kelle veri leitwas ja wiinas on, mõitjib kõit gojimid hukka saada!)

Peale selle leidub wähe usklike juudi perekondi, kes mitte pessach-püha (paajapüha) eelmisel ööl kulle risti ei lööks. Nad naelutawad selle tiivupidi miinri külge ja piinawad teda tuhanel wiisil, igakuks punrib teda pikkade nõeltega läbi ja teotab jolebate märkustega „Jeesus=ben=Jofua“ nimi, keda nad selle waatemänguga pillawad. (Kuuljat lepituskulle tapawad juudid peasjalikult allegoriana, kuna gebher hebreu keeles kull ja ka gebher (meest) tähendab ja kull nii öelda — mehe afeaine on.

Pute ohwerdaniise tseremonii on peasjalikult Poolamaal ja Saksamaal tarwitusel. Rabbaalide ja Luria õpetuse järele mõetakse walge kull ja keerutakse enne päiksetõusu kolm korda ümber pea, sealjuures palwefõnu pomitjedes.

Seegi legend, nagu lööksid juudid Jeesust piltlikult risti, on vana. Keskaja kroonikais leidub palju juhtusid, kuidas üks või teine juudi laastus sündinud sellest kuulujutust. Eriti rohkeid teateid on Saksast ja Madalmailt ¹⁾.

Et esitatud rahvapärased ning antisemiitilised kõmulood on vastuolus tõelikkusega, s. o. ei teata näpuga näidata ühegi tuntud juudi poole, nagu too oleks olnud osaline „vere müsteeriumis“, rahva loogika on pidanud leidma sellelegi nähtusele oma seletusviisi. Juudid oskawat hästi varjata jälgi. Et ristiinimeste seas tekitada niisugust arvamist, nagu saadaks inimveri juutide eneste hulgast, tehtawat mihkclipäeval, millal muide olevat ka naistel õigus pääseda sünagoogi, järgmine temp. Kõik juudid

1) C. G. N. de Vooy, m. k., lk. 205 jj.

panevat oma kingad eeskotta. Üks juut panevat salaja kaks paari. Kui sünaogogist välja tullakse, jääb üks paar kingi järgi. Nende näilik omanik olevat siis nagu tapetud (ERA II 10, 240 < Tartu, 1929). Sama uskumus on tuntud Lätiski lätlastel (ERA, Läti 1, 53 (2) < Jēkabpils) ja ka maarahval:

Čort varastab juute. On teatav aeg, kuna juudid korjuvad ühte paluma. Pärast pimedat olekut pannakse tuled põlema. Nähakse, et on liisnad kingad („туфли“).

Keegi juut olla kõnelnud, et juudid maksavad majavahile, et see mu-retseks liisnad kingad.“ (ERA II 33, 86/7 < Lutsi, Põlde v. Kukujevo k. — Paul Voolaine < Maria Kulakov, 35-a., 1931.)

„Simchas toire“ sünaogogis. (Näide Läti juudi rahva-pärasest kunstist.)

Kingade esikusse jätmise motiiv on muidugi saanud aluse paastupäeva — jom-kiper'i (heebrea jom-kippur) kombest, kus palvetajad jätavad jalatsid maha¹). (Vt. ka järgmist peatükki.) — Õigegi levinud on usk, nagu tapvat juudid pigemini kaasusulise, kui laseksid tal saada kristlaseks. On küll tõsi, et ristiusku siirdunud juut peab usuga koos loovutama rahvuse ja paljudel juhtudel kogu endise sõpruskonnagi, aga tapmiseni ei minda kunagi; juudi nuga on nüri, ütleb juudi vanasõna. Aastat viiskümmend tagasi läbis aga eesti ajalehestikku Viljandi uudis,

¹) Jom-kiper'i kohta vt. lähemalt Regina Lillentalowa „Święta Żydowskie w przeszłosci i terażniejszości“ II (Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny. Serya III. Tom VII. Kraków 1913, lk. 340).

kuidas seal juudid tõesti tapnud ühe tütarlapse, kes kavatsenud saada kristlaseks. „Sakala“ järgi oli asja käik järgmine:

Ruudast tühjad jutud suureks mõivad minna.

Wist on jo mõnigi Sakala lugeja sellest jutust kuulnud, et Wiliandis juudid ühe tüdruku kes ristiusku tahtnud minna, kiwibega surmuse wisanud. Wiliandis ja ümberkaudu räägiti Januari esimese kuu poole sees hirmsaid asju sellest loost. Ühed inimesed olivad kuulnud, kuidas Juudi tüdruk kaupmehe R. juures, kus juudid kõik loos olnud, hirmsaste kändanud, kõiges aga näinud, kuidas teda kottis walge hobuse peal Juudi furnuaida wiidud, aga tüdruk tee peal kotti sees weel inisenud. Sarnatseid ja weel hirmsamaid jutte räägiti nimelt ka linnas kodanike seas, ja palju oli neid, kes kõik tõeste uskuwad, mis räägiti, sest linna kodanike seas oli tüdruku ülesotsimiseks kaunis suur summa raha kokku pandud. Wsi anti kohtu kuulamise alla, ning alamat rahwast äsfitadi nende juttudega jo nii kihise, et märsamist juutide wastu kardeti tulemat. Mõel pühapäeval oligi juba suur tugetu mees, kes ennast Kristlaseks nimetas, Juudi majasse tunginud ja oli seal nende lõnabega: „teie olete tüdruku tapnud, mina tahan teid tappa!“ kõik inimesed wigasets ja asjad puru wetsanud. Sakka laada ajal pidi suur Juudi jaht alustama. Seal ei olnud siis juutidel enam sugugi naljapõlwe, ning kaupmees R. föitis ise Riiga, kuhu tüdruk oli wiidud, teda seals tagasi tooma, et sell kombel kõige paremine juttude tühjust awalikult teha. Nüüd on tüdruk jälle Wiliandis, ning tühja jutu tegijate filmad häbi täis. Tõsine lugu oli aga nii: Kaupmees R. (Juut) oli omale Mstast ühe Juudi tüdruku kaasa toonud, kes aga jo mõne kuu pärast teenistusest ää läts ja paar nädalat linna lähedal ühe talupoja juures korteris elas. Selle aja sees oli Juudi tüdruk talu teenijatega ühes ka Lutherause kirikus paar korda käinud. Et nüüd kaupmees R. kartis, noor 17 aastane tüdruk mõiks oma käe peal elades liiderlikult minna, andis ta temale soojad riided selga ja saatis ta moorimehega Riiga sugulaste juure tagasi. . . . Mti on siis ka Wiliandis tõeks saanud, et rahwa seas ka weiksest sädemest ruttu suur tulekahju mõib tõusta, kui rahwastlik wihawaen ja kadusus ligi aitatwad. Et seefugused jutud meie maal weel nii palju uskujaid leiawat, see ei ole meie waimuharimisele mitte auuks. (Sakala 1880, nr. 5, W. 2.)

Hirm kristianismi eest olevat nii suur, et iga kaasusulist veel surmatunnilgi püütawat ihu-hingega eemale hoida Jeesuse õpetusele siirdumast. Sellepärast siis juudid pigemini uinutawat surija, kui laskwat teda Kristust appi kutsuda. Kõnesolewa motiivi kohta on kaks huvitawat ülestähendist.

Juudid ei tohtivat lasta haigel surra, waid pidawat selle uinutama enne wiimast hetke. Harilikult pandawat haigele padi suu pääle ning yks istuvat pääle, kuni haige ära lämbub. Vanemal ajal pole patja olnudki, waid palja tagumikuga istunud surnu suu pääle. Sellepärast lämmatetawat haige, et ta ei saaks surmahetkel kutsuda Jeesust appi. (ERA II 10, 238/9 < Tartu < Hargla, 1929.)

Üks teine juhtumine on veel mu elus, kui ma juba naene olin siis elasin ma Tallinnas Torupilli otsas (see nimetus on seepärast, et seal oli üks pilt kus üks mees torupilli mängis) maja nr. 22 Heringi tänaval, meie kõrwal elas üks waene juuti perekond neil oli wana ema nähti õige wana olevad mina käisin teda tihdi waadamas, see jäi haigeks üks laupäeval õhtu poolikul läksin teda waatama aga ta palus mind salaja, et ma mitte ei pidanud sealt enne ära minema kui rabi on ära läinud sest poeg läinud rabi järele, ma täitsin palwet rabi pomises ja ajas mind minema aga mina hakkasin vastu enne minna sealt ära ei läinud kui rabi oli läinud wana ema sai terveks

siis rääkis mulle, et ma olla teda peasnud sest rabi pidanud teda padjaga ära lämmutama enne kui laupäeva õhtul tähed taevas on siis juut ei tohi enam midagi teha, ja teised kardnud, et tema ära sureb, see pärast rabi peab siis aitama. (ERA I 3, 582 < Väike-Maarja — Juuli Piilberg, 1930.)

Surija tapmise motiiv on hästi tuntud Lätiski. Jēkabpilsis jäänud üks pooliti veel elama. Kui tulnud pesijanaised, tõusnud järsku uuesti ellu. (ERA, Lāti 1, 51 (1) < Jēkabpils.)

4.

„Veremüsteeriumi“ kirjelduse lõpposa oli lisatud muistki juudi pühadest peale paasa. Kirjutaja oli muidugi lähtunud kristlase vaatekohalt omapäraste seletuskatsetega. Ka eesti rahvaluule kogudes on vägagi huvitavaid märkmeid sellest, kuidas juudid pühitsevat oma pühi ja täitvat oma usukombeid, peale nende, mis on juba esitatud 1. pügalas. Enamik olemasolevaid märkmeid on sellepärast eriti tähelepandav, et paljudel üsna fantastilistena näivail jutustisil on ometi mingisugune tõeline tugipunkt, kust rahvaloomingu lõng on hakanud harunema.

Alles mainiti, kuidas juudid tüssavat kristlasi, nagu tapetaks üks eneste hulgast. Teise arvamise järgi tapvat juudid mihklipäeval tõesti ühe eneste hulgast. Sel päeval vahtivat kõik juudid vette. Kelle nägu veest vastu ei paista, see võetavat kinni ja tapetavat (ERA II 10, 240/1 < Tartu, 1929). See uskumus kuulub kahtlemata rahvusvahelise motiivi juurde mihklipäevasest juudi kadumisest. Valgevenelasilt on Eesti Rahvaluule Arhiivis järgmine nõtiis: „„Pikal ööl“ paluvad juudid sellepärast, et siis tuleb eri kurat, kes röövib ainult juute põrgusse ja viib ühe juudi ära. Selle kuradi nimi on ханын¹⁾. Kui kurat viib juuti, puhkab ta ühes juudiga luteri usu kiriku ristis ot-sas. — Iga juut palvetab sellepärast sünagoogis, et teda ei viidaks“ (ERA, Vene 3, 49/50 (2) < Minsk). Balti mustlased arvavad, et sügisel on juutidel „rabinnaja strašnaja noč“. Ühel seesugusel ööl nähti, et vana juut on kadunud. Järele olid jäänud vaid kalossid (ERA, Mustlase 1,105 < Latgale). Riia sakslased ütlevad järsku kadunud asjast või isikust: er verschwand wie der Jude zu Michaeli või wie der Jude in der langen Nacht (O. Masingi lahkeil teateil). Esimene ütlus on omane ka lätlasile: pazuda kā žīds pa Mikeliem — kadus nagu juut mihklipäeval (P. & M. Birkerts, Latviešu sakāmvardi un parunas, nr. 637)²⁾. Eesti vastega täiesti ühtekuuluv on veel teine valgev-

¹⁾ Chapun'iks kutsusid juudid oma soost mehi, kes vägivaldselt röövisid juudi poisikesi kroonuteenistusse. Rahva poolt olid chapun'id väga põlatud. Nimetus tuleb verbist *chapn* 'haarama' ~ valgev. *xanāua* ja *xanyn*.

²⁾ Lāti andmeid leidub veel P. Šmidt „Jidn in di letiše folks-ingleibenišn“ (Jivo bleter 1931, lk. 150).

venelaste uskumus, et teataval juudi pühal lähevad juudid kuuvalgel ööl jõe äärde ja vahivad vette. Kelle veest paistval varjul puudub pea, see sureb sel aastal (ERA, Vene 3, 49 (1) < Minsk).

Nii eesti kui ka valgevene juutide vettevahtimise teates võib juutide uusaastast jõealvet — *tašlech* ära tunda. Juudi uusaasta teisel päeval, kui see ei lange š a b e s'ile, läheb kogudus sünaagogist voolava vee juurde, kus loetakse teatud palve, mis heebreakeeles algab sõnaga *tašlih*. Palvetades puistatakse kaladele leivapalukesi. Eesti juudid, harilikult vanemad inimesed, (poolnaljatades) raputavad taskusisemusi vette, et vesi viiks patud kaasa (ERA, Juudi 2, 10(3) < Tartu, 1930). *Tašlech* on sügisenene püha ja langeb enam-vähem kokku meie mihkclipäevaga¹⁾.

Tartu-Maarjast on notiits, kuidas „juudid mõnes pühas teevad oma kombeid. Kypsetasse kuked ja kanad segamine. Enne söömist loevad peale. Härra loeb kukkedele, proua kanadele. Siis pannas lauale ja söövad“ (ERA II 30, 505 (4) — 1930). — Selles teates võib taas tunda n. n. *kapores*, kus palvetaja juut hoiab valget kukke pea kohal. Naistel asendab kana sageli kuke²⁾. *Kapores*'ist (= heebreakeelse *kapparoth*) mõtleb ilmsesti ka äratoodud juudivastase kirjutise lõpposa.

Juudi matuseist räägitakse mitmesuguseid lugusid. „Kui juut matetass, pandass poti tyki suu pääle. Õlgi ja agu andass kätte. Ma ole esi nännu“ (ERA II 31, 521 (5) < Tartu-Maarja, Raadi, Lohkva, 1931). — „Juut maetakse hauda istukile ja kivi pannakse pihku, kellega ta viimsel päeval veel peab Jeesust-Kristust viskama“ (E 27471 (6) < Narva, 1896). — „Juudid maetakse istuli, sellepärast, et saaksid viimsel päeval ruttu yles ja taeva. Muidu jäävad viimati hiljaks. Nad ikka tahavad rutem saada“ (ERA II 31, 697 (1) < Rakvere, Sõmeru v., 1931).

Virumaal arvatakse veel, et ega juudid taevasse saagi. Ainult kavalusega läheb mõnel korda Peetrusest mööda hiilida (E 39797 (1) < Rakvere, 1899).

Muudest juutide kohta käivaist uskumusist tuleb esijoones nimetada arvamist, et müristamise ajal Messiat oodates juudid tegevat aknad valla. Eesti Rahvaluule Arhiivis on sellest motiivist silma puutunud küll vaid kolm märget, kuid juba seegi, et märkmed on mitmest eri kohast, kõneleb laiema levimisala poolt.

Pikse ajal peavad juudid tegema kõik aknad ja ukсед lahti, sest nad oodata siis oma Messiasit tulema (E 33570 (42) < Narva, 1897).

Jutustaja on kuulnud, et juudid tegevat müristamise puhul aknad valla ja ootavat Messiasit tulemist (ERA II 12, 198 (80) < Simuna, Lasinurme, 1929).

¹⁾ *Tašlech* arengust ja mitmesugustest kommetest eri maades ja eri aegadel on pikalt kirjutanud Regina Lilientalowa, m. k., lk. 322 jj.

²⁾ Regina Lilientalowa, m. k., lk. 359 jj.

Kui müristab, teevad juudid akna lahti, et Messias tuleb (ERA II 30, 504 (2) < Ta-Maarja, 1930).

Kohalikkude juutide juures on tõelolud aiva vastupidised. Müristamise ajal suletakse aken ja aknalauale asetatakse pühi esemeid.

Edasi arvatakse, et „kui rist teie piiale tehakse, siis ei püia juut üle suama“ (H II 65, 378 (48) < Kose). Tormas teinud koolipoisid ustele kriidiga ristid. Juut ei ole muidu sisse saanud, kui selg eespidi (ERA, Juudi 1, 119 < Torma).

Tallinnas loetakse lastemängudes „must kass, juudi rist“, et teine laps saaks „apsi“, s. o. kaotaks kekskastis, kivimängus ja kull-ja-kirjas.

Äärmiselt huvitav on seni vaid ühes ülestähendises teada olev Pärnumaa jutustis, nagu näeksid juudid kord aastas seda sündmust, kuidas iisraeli lapsed läksid läbi Punase mere.

Kuidas juut Iisraelli lapsi vahib.

Juut vahtinud suure vee-nõu juures üksi silmi veesse, kuidas Iisraelli lapsed Punasest merest lä[bi] lähevad ja olnud selles vahtimises ja nägemises nii seotud, et mitte seda ei märkanud, kui tema tuas olev laps tule juures viibides riietest põlema oli hakkanud. Parajal silmapilgul astub väljast külamees tuasse ja tuletab juudile meelde, et laps tema kõrval, riietest põlema hakkanud. Juut saab pahaseks, et talumees teda tema toimetuses segada on julgenud ja vastanud: „Mina tean seda isegi! Ei saa aega aidata. Vaatan Iisraelli lapsi; praegu jõuavad nad Punasest merest läbi ja Varao oma väega uppub kesk merd. Oh see on tore!“

Läks veel natukene aega, siis jättis juut vee sisse vahtimise, kustutas lapse põlevad riided ära ja kahetses, et laps põlemises ka haavu oli saanud.

Siis jutustas juut talumehele, et neil aastas üks ainumas päev ja üks ainumas tund on, kus nad vee sisse vahtimises näha võivad kuidas Iisraelli lapsed Punasest merest läbi lähavad. Kuidas nad teine poole kaldale jõuavad ja lõpuks Varao oma vägedega kesk merd ära uppub. Seda toretat nähtust vaadates ei ole ilus, kui teda tema toimetuses segatakse.

Talumehel ei jäänud muud nõu enam üle, kui imestanud juudi kangekaelsust, õiendanud omad asjad juudiga ära ja lahkunud. Nüüd pidanud talumees elu aeg meeles, et juuti teataval silmapilgul tülitada ei tohi. (ERA II 15, 97/8 (60) < Halliste — P. J. Sõggel. < Marie Sõggel, U.-Kariste v., 1925.)

Rõuges peetakse parimaks kõharohuks pedaja kasve, tammekoore teed, takjajuurikaid — ja juudi kust (ERA II 26, 73 (25)).

Ja lõpuks. Tartus arvatakse, et „juudil on mustad munad“ (E 57699).

Pikemas setu jutustises, kuidas juudid tapsid Anne, on mitu korda rõhutatud, et juut ja kurat olevat peaaegu üks ja sama. Nii ongi juut ja juudas, s. o. kurat O. L o o r i t s'a lahkel seletusel Setus ja Lutsis täiesti segunenud. Mõnes kohas on suhe nii, et juut on just mütoloogiline olevus ja *žiidid* tähistavad rahvust. Lut-

sis on juut' sama kui kurivaim, kurat ehk eihüä (EVR 28, 188 (1) < Kirbani k.)¹⁾).

Käesolevaga ühenduses mainitagu sedagi, et Pöides on juut juudasitt — asa foetida (E 42286 < Tornimäe)²⁾).

Juuti unes näha tähendab Lutsis õnne (AES murdekogu). Sama arvamine on lätlasilgi³⁾).

(Järgneb).

Paul Ariste.

Maakuningas ja mängutoad.

Võrratult rikkasiusuliste rahvaluule korjanduskogude kõrval pole seni tühjendavamalt käsitletud neid andmeid, mis leiduvad kohute ning konsistoriumide arhiivides. Usinama tähelepanu pühendamine neile võiks siiski anda mõnevõrra hinnatavaid tulemusi, eriti muinasusundi ja rahvaluule erijoonte regionaalse levingu ning vanuse dateeringu alal. Kohtuprotokollidest sellekohase ainese leidumise tõenduseks olgu siin viidatud, arvestades vaid kõige hilisemaid uurimusi, V. J. Mansikka¹⁾ ja A. Perandi²⁾ artiklitele.

Järgnevas on tahetud konstateerida rahvausundi jälgede leidumist ka Tallinna rootsiaegse linnusekohtu arhiivis³⁾. Selles arhiivis esinevaid akte ja protokolle libahundiprotsesside kohta on varemalt juba ulatuslikumalt käsitselnud R. Winkler⁴⁾ ja neile kui ennetundmatuile tähelepanu juhtinud W. Anderson⁵⁾, H. v. Brui-

¹⁾ Vt. ka J. Mägiste „Lmsm. keelte kuradinimestikust“ EK VI, 70.

²⁾ Selle peatüki juurde vt. ka „Mitlaterise abergloibens bam estnišn folk vegn idn“ (Naier Fraitik 106, lk. 9, Riga 1930).

³⁾ P. Šmidt, m. k., 151.

¹⁾ V. J. Mansikka, Virolaisista loitsuista. Virittäjä 1929, lk. 211—222. Selles avaldatud „veresõnad“ a. 1667 vt. ka A. Saareste ja A. R. Cederberg'i üllitises „Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524—1739“ II vihik (1929—31), lk. 361.

²⁾ A. Perandi, Eestikeelseid nõidumissõnu rootsiaegseist nõia-protsessidest. Nool nr. 77, 16. mai 1931 (Tartu maakohtu protokollist 1632).

³⁾ Vastav arhiiv kuulub Eestimaa rootsiaegse kindralkuberneri arhiivi (säilitatud Tartus, Riigi Keskarhiivis) ja on koos sellega praegu korraldamisel. Muu seas mainitagu, et sama arhiiv on pakkunud andmeid ka ilukirjandusele; nii leidub siin originaalina linnusekohtu otsus Reigi õpetaja P. Lempelius'e abikaasa ja diakon Jonas Kempe protsessis, kasustatud Aino Kalda romaanis „Reigi õpetaja“.

⁴⁾ R. Winkler, Über Hexenwahn und Hexenprozesse in Estland während der Schwedenherrschaft. Baltische Monatsschrift LXVII (1909), lk. 321—355.

⁵⁾ W. Anderson, Uus töö Balti libahundiprotsesside kohta. Ajalooline Ajakiri III (1924), lk. 151—154. — Üks neist „viieist ennetundmatust protsessist“ on siiski juba varemalt trükitis käsitletud, nimelt Keila Merimõisa 1623. a. protsess. Vrd.: Процессъ Клатти Яка. Эстляндскія Губернскія Вѣдомости 1869, nr. 36, lk. 357—358. — 1650. a. Püha-

ningk'i teose „Der Werwolf in Livland und das letzte im Wendenschen Landgericht und Dörptschen Hofgericht i. J. 1692 deshalb stattgehabte Strafverfahren“ retsensioonis leiduvast XVII sajandi libahundiprotsesside loendis.

Kuid peale libahundiprotsesside võib juhuliselt samast arhiivist leida veel teisi teateid. Allpool on näitena esitatud andmed metsiku kultuse kohta Läänemaal, Hanila kihelkonnas, Rootsi aja lõpul, a. 1709.

Üldiselt on metsikut seni õige mitmel puhul trükitud käsitletud, nii Wiedemann'i, Sjögren'i, Eisen'i, Westling'i jt. poolt⁶⁾ ja selle esinemist fikseeritud õige mitmel pool, Läänemaal näit. Mihkli kihelkonnas (a. 1694), Pärnumaal Audrus (1680) jne. Mõningat lisa neile teatele pakub Hanila õpetaja Erich Christian Weidenhaini⁷⁾ kiri linnusekohtule 10. mail 1709. a. 8).

11. märtsil 1709. a. oli Tallinna linnusekohtu poolt Weidenhainile tehtud korraldus, saata kohtusse nende talupoegade nimes- tik, kes „mihklipäevast paastuni“ käivad „paganlikel koosolekuil“, ühtlasi teatada, millise mõisa alla nad kuuluvad ja kelle juures nad oma „ebauskude toimetavad“. Vastuses⁹⁾ rõhutas Weidenhain nõutud andmete hankimise raskust, sest „Mängitohhat“ hoitavat võimalikult salajas ning kõigi püüete peale vaatamata ei olevat tal varemini õnnestunud nende jälgedele saada. Viimati nõudnud ta kirikuvõõrmündreilt, et need hankigu talle nõutavad teated. Nii selgus mängutuba Saastna mõisas, Ullaste külas, Supperjalg Han-nuse talus, samuti Saulepi mõisas, Pallato kõrtsis, kõrtsmik Kitti Johani pool, Paatsalus Tambo kõrtsis, kõrtsmik Murda Jürgeni juures ja lõpuks Paadremaal, Jaani Jaani talus. Nendes on käinud talupojad koos ja jõulu viimasel pühal õlgedest valmistanud „mehid'u“ ehk — nagu seda nimetatud — „Mähsuminga“, ehtinud selle linade, paelte ja muuga, kalapüügi ja põlluharimise õnnista-

lepa protsessi protokoll leidub peale ERKKA (= Eestimaa rootsiaegse kindralkuberneri arhiivi) veel vastava aasta Läänemaa meeskohtu protokollides.

⁶⁾ Vt. näit. M. J. Eisen, Eesti mütoloogia, lk. 121—122; sama, Metsik. Eesti Kirjandus VI (1911), lk. 259—264, XI (1916), lk. 439—441; G. O. F. Westling, Von den religiösen und sittlichen Zuständen in Estland (1561—1710). Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- u. Kurlands V (1900), lk. 337; jne.

⁷⁾ Kutsuti Hanila pastoriks 1696. a. oktoobris, jõudis kohale 1697. a. juunis ja introdutseeriti s. a. septembris. Vt. H. R. P a u c k e r, Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge, Reval, 1849, lk. 302.

⁸⁾ ERKKA, B — 181a.

⁹⁾ Vastava aasta linnusekohtu protokolle ei ole senini leidunud ja nii võimaldub siin linnusekohtu nõuet tsiteerida vaid Weidenhaini kirja järgi. Protokollikoite puudumise tõttu ei tea me praegu ka seda, kuidas linnusekohus küsimuse lõpuks lahendas, kas karistati „mängutubades“ käijaid jne. Mängutubades käijate nimestiku nõude on põhjastanud üks neil koosolekuil juhtunud roim, millest on pastor kohtule kaevanud.

miseks („wegen glück des fischfangs, und Feldbau“), ning selle siis viinud torupilli mängides ja „paganate laule“ laudes v õ õ r a m õ i s n i k u maale („auff einer frembden Herrschafft Land“), lootes sellega kõiki õnnetusi omalt maalt eemaldada ning juhtida võõrale maale („der meinung dass dadurch alles unglück, von Ihrem Lande ab, und auff das frembde Land gebracht werde“). Pärast säärast ühist protsessiooni pöördunud kõik suure rõõmutsemisega tagasi mängutoa-tallu ja kogunenud sinna „paganlikeks“ pidutsemiseks iga laupäeva õhtul kuni paastuni või vähemalt seni, kuni jätkus õlletagavaru.

Weidenhain leidis tarvilikuks säärase ristiusuvastaste toimetuste takistamiseks, ja „teiste hirmutamiseks“, karistada ülalmainitud mängutubade pidajaid ja neis kooskäinud talupoegi.

Võib oletada, et mängutubade ja metsiku (maakuninga) sidumine oli üldisem¹⁰⁾, ning et metsik valmistati ka kohalejätmiseks, mitte väljaviimiseks.

Igatahes viitab sellele Eestimaa konsistooriumi memoriaal kindralkuberner Axel Julius de la Gardie'le 3. veebruarist 1693¹¹⁾. Selles memoriaalis juhitakse muu seas tähelepanu asjaolule, et Karuse (Hanila naaberkihelkonna!) pastor Philippi on kaevanud kirikudistsipliini langust oma kihelkonnas, teatades talupoegade kooskäimisest laupäevaõhtuti mängutubades („Mengtubbat“), kus nad tantsivat metsiku ümber ja viimaks pühapäeval mööda magavad jumalateenistuse-aja („das da Mengtubbat sein, worinnen das Volck alle Sonnabends Nacht zusammen komme hüpfen um die Metzeit daher denn der Gottes Dienst am Sonntag verschlafen werde“). — Mihkli kihelkonnas, kust me metsiku („Metzi“) ja mängutubade („Mengtubbat“) hurjutamist teame umbes samast ajast (a. 1694), ei esitata meile neid siiski koos, vaid eraldi¹²⁾.

Ülal on seega tähelepanu juhitud metsiku haruldasemale nimele (maakuningas) ja esinemisele koos mängutubadega. Andmete võrdlus ja hinnang jäägu folkloristide hooleks, ja nende esitamine siin olgu mõeldud vaid veelkordseks tähelepanu juhtimiseks rahva elu ja kommete kohta leiduvale ainesele konsistooriumide ja kohute arhiives.

N. Treumuth.

¹⁰⁾ Ülalmainitud juhtum Audrust, a. 1680, teab samuti, et metsik valmistatud mängutoas.

¹¹⁾ ERKka, B — 165, 2.

¹²⁾ EKA (= Eestimaa konsistooriumi arhiiv, Tartus, Riigi Keskarhiivis) 497, Protocolla und Acten von denen in der Land-Wyk gehaltenen Kirchen-Visitationen 1641—1699, Heinr. Göseken'i poolt 4. jaanuaril 1694. a. koostatud „Verzeichniss der Desiderien, Mängel u. Beschwerden, die sich bey der Kirchen zu S. Michalis ind der Wihk befinden“ (sama, mida tsiteerib Westling konsistooriumi arhiivist, ja — koopiana? — M. J. Eisen Mihkli kirikuarhiivist).

Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima.

Ilukirjandusliku tõlke põhi- ja päevaküsimusi.

Söödis alaks on meil jäänud tõlkeprobleemide avalik arutelu ja tõlketeostuste hindamine. Viimast näeme pea ainult *Eesti Kirjanduses*, kus tõlketaatus on leidnud alatasa suurenevat tähelepanu. Selle ajakirja väljaandja E. Kirjanduse Selts on oma kirjastuslikus tegevuses üldse taotelnud nõudlikumat ning teadlikumat joont ja töötanud tõlkekultuuri süvendamise suunas. E. Kirjanduse Selts on enam kui muud huvi tundnud ka tõlkeprobleemide teoreetiliseks aruteluks, tuues nad avaliku koosoleku kuulderingi, kust on pärit käesolevgi algatav kirjutis.

Olen tõlkeküsimusist kõneldes kavatsenud ümber haarata neid momente, mis tingivad ilukirjanduslikku tõlget.

Puudutatavad küsimused oleksid järgmised: 1. Kas lugeda väliskirjandust algupärandis või tõlkes? 2. Kuidas tõlgitakse meil? 3. Milline on eeskujulik tõlge ja ideaalne tõlkija? 4. Tõlkija töövahendeist. 5. Tasust. 6. Tõlkekirjanduse kultuurpoliitilisest aluseist ja sihtlusist.

Meie kirjanduseharrastajad enamikus ei asu arvatavasti mitte B. Croce' seisukohal, et tõlge ühest keelest teise on võimatu põhjusel, et väljendus on kordumatu, kuigi kõik mõõname, et identne ülekanne on võimatu. Kuid meie nõue on see, et tõlge püüaks algupärandile ligineda maksimaalse läheduseni ja et uus antav vorm säilitaks võimalikult kõik algupärandi vormi-iseärasused ja oleks kooskõlas selle sisuga.

Itaallastel on oma hinnang tõlkijast: *traduttore* — *traditore* = tõlkija — võltsija, mis väljendab sama croce'likku pessimismi. Põhjamail tuntakse kirjanduslikku vanasõna: „Tõlge on nagu naine: on ta ilus, siis ei ole ta ustav, on ta aga ustav, siis on ta inetu.“

Kuivõrt tõlge tõepoolest teost muudab, selle kohta on tehtud katseidki. Nii on lastud tõlkida J. V. Jensen'i novell „Tömmerlasset“: taani keelest rootsi keelde, rootsi keelest saksa keelde, saksa keelest inglise keelde, inglise keelest prantsuse keelde ja prantsuse keelest uuesti tagasi taani keelde. Iga kord tarvitati tuntud kutselisi tõlkijaid ja põhjalikke võõrkeele oskajaid. Tulemuseks oli, et kuigi tõlked üksikult olid laitmatud, esindasid esialgne ja kaudne taanikeelne kujud kaht hoopis erinevat teost. See kogemus tõestab iseäranis võimatuks tõlke tõlkest.

Tuukse ka klassilisi vigade näiteid, et tõendada tõlkijate

patte. Niisugune viga esineb kõigile *Piiblist* tuntud tähendus-sõnas: ennemini läheb kaamel nõelasilmast läbi kui rikas taeva-riiki pääseb. 'Kaamel' tähendab algkeeles: 1. looma, 2. köit, 3. värvat Jeruusalemmas. Ilmesti on algselt mõeldud köit, mitte looma, kuid seda viga on *Piibli* tõlgete kaudu aastasadu levitatud.

Siis väidetakse: Kirjandusliku teose keel avaldab looja meele-olusid, ta sisemist seisukorda nii isikupärasel viisil, mis vaevalt tõlkes edasiantav. Üldse on eri keeled igauks isesuguse laadiga. Poeetiliselt võrdseid sõnu on kahes keeles harva. Eriti tõlgitamatud on sõnamängud, naljad, kahemõttelisused, lause omapärasused, häälikukõlad ja alatoonid. Et häid tõlkijaid on pealegi vähe, siis on kõigi nende raskuste tõttu sageli kuulnud soovitus: Lugege algkeeles! Vähem tõlkekirjan-dust!

Ei hakka käsitlema siin tõlkevastaseid väiteid üksikult, vaid ainult järeldust: kumb on soovitavam — kas lugeda välis-kirjan dust algkeeles või tõlkes?

Arvan, see tõlkevastane hüüdlause on vähese inimestundmi-sega individualistide ja esteetiliste eriharrastajate loosung. Kui aga kõnelda laiemast kirjanduspublikust, siis paistab, kõigi ees-pool-esitatud kaksipidimõtlemiste kiuste, et väide tuleb pöörda otse vastupidiseks: võõrkeelsele teosele pääseb lähemale tõlkes kui originaalis.

Kuidas on see paradoksina tunduv lause tõestatav ja põhjen-datav?

Kogemused näitavad, et keskmine isik, kes alles koolieas või täiskasvanult asub võõrkeelt õppima, ei suuda, kui ta ei asu alaliselt vastavas keelemiljões, seda isegi kümne ja võib-olla paari-kümnegi aasta jooksul niivõrt omandada, et võiks tajuda kõiki selle varjundeid ja peenusi.

Meie keskmine kirjanduspublik olevat keskkooli-haridusega. Harilik kogemus aga näitab, et isegi esimeses võõrkeeles (saksa keeles) ei oska koguni ülikooli lõpetanud isikud lugeda ilukirjan-dust hoopis ilma sõnaraamatuta. Sõnaraamat pakub aga ainult hädavajalisemaid mõistelisi vasteid. Ent ilukirjan dust lugedes ei viit-sita alati kõigi sõnade sõnaraamatulisigi vasteid otsida, vaid lepi-takse mõtte umbkaudse taipamisega. Tulemuseks on kirjandus-liku teose puudulik tajumine: See piirdub ainult faabula ning sü-žee ja mõtteliste elementidega. Et vähemal või suuremal mää-ral kaotsi läheb teose olemuslikum ja kunstiväärtuslikum osa, seega kaotsi ka peenem elamussisu — see on etteöeldav.

Arvestatagu näiteks sedagi, et sõnadel on oma minevik. Sõ-nade sisulised kui ka stiililised omadused ja varjundid on õieti tajutavad ainult siis, kui teatakse nende elulugu, kui tuntakse sisse maa kultuurimiljõosse ja elavasse keelepruuki. Võõrkeelt kõige peenemate teoste mõistmiseni ära õppida võib ainult pikaajalise elamisega teise rahva seas. See võimalus on aga ainult väga vä-

heseil esteetilisil eriharrastajail. Suur kirjanduspublik ei õpi kunagi ühtegi võõrkeelt sel määral tundma kui emakeelt. Ka spetsialist suudab põhjalikult valdama õppida vististi ainult ühte, kõige enam kahte võõrkeelt. Seepärast võiks ilukirjanduse alguskeeles lugemist soovitada ainult vastaval keelealal kodus olevale mõnepealisele eliidile. Kui aga need harvad eriteadlased, teise maa kultuuri, kirjanduse ja kirjandusliku keele põhjalikud tundjad, keda meil on praegu kahjuks ainult väheste keelkondade jaoks, rakendada tõlketöösse, nii et nad valmistaksid maksimaalse headusega tõlkeid, siis, kuigi tõlge jätab originaalist mõndagi puudu, on kahju ikkagi mitmekordselt vähem, kui et iga n. n. haritlane ise hakkaks alguskeelest lugema.

Seda tulemust kinnitab tõsiasi, et koguni enamik meie tõlki-
jaid, kes peavad endid vastava keele alal asjatundjajaks, näitab võõrkeelse teksti puhul üsna keskpärast ja koguni nõrka arusaamisvõimet. Mis siis kõnelda lugejast, olgugi haritumast lugejast, kelle sõnavastedki on igasuguse stiilikoolituse puudusel enamasti hoopis ebamäärased ja vildakud ja sama puudulik kogu teose tajumine.

Seega just esteetilisest huvis ei tuleks laiale publikule mitte soovitada lugemist alguskeeles, vaid panna rõhk tingimata e e s k u j u l i k k u d e tõlgete soetamisele.

Ent kuidas on lugu meie semiste ilukirjanduslike tõlgetega?

Ei ole mingi leiutis, et meie tõlgete tasapind pole kõrge. Peab vähenõudlik olema, et sellega leppida.

Hindav seisukohavõtt tõlke kvaliteedi kohta ainestiku kogulatuses nõuaks kohutavat eruditsiooni, mida ei saa nõuda ühelt isikult. Siin sõnavõtja kogemused tõlkijana ei ole ulatunud kaugeemale vähesest asjaarmastusest ja ta tõlketaatlused piirduvad ainult soome, osalt rootsi ja saksa kui ka pisut inglise keelealaga. Niivõrt kui siinsed tähelepanekud on üldistatavad, võiks analoogilist oletada ka muude keelte kohta.

Mis puudusi võime teatavaks võtta meie tõlgetes?

Üldine tähelepanek on, et tõlkijate sõ n a v a r a on kehv ja et täpsate vastete otsimisega ei viitsita vaeva näha. Ei ole märgata, et tõlkijad kasustaksid kõiki saadaolevaid trükitudki abivahendeid Wiedemann'ist alates.

Samuti on keeletunne ebakindel ja maitse arenemata. Puudub arusaamist stiilist. Värsked väljendised ning uued sõnafiguurid muudetakse tihti argipäevseks ja halliks. Konkreetse ja individuaalse, s. o. stiiliväärtusliku asemel kohtame rohkesti üldsõnalist ilmetust. Näiteks on ühes rootsi keelest tehtud tõlkes (S. Lagerlöfi *Kindrali sõrmus*) „nattgammal is“ (= öövanune, ühe öö jooksul tekkinud jää) tõlgitud „õhukene jää“, „hade i Gudi insomnat“ (= uinus, oli uinunud Issanda rahu) tõlgitud

,suri' jne. Siin ei ole algupärandi stiilist kohati enam midagi säilinud.

Ei eraldata vastava stiililaadi sõnavara. Igal kirjanodusvoolul — naturalistlikul, realistlikul, romantilisel, klassilisel jne. — on oma isegugune sõnavalik. Peab keelt murreteni tundma ja rahva keskel elanud olema, et vallata naturalistlikku stiili. Ja seda peab kõige pealt valdama, see on kõigile muile stiilidele põhjaks. Naturalistlik sõnavara kui sõnaloomingu ürgne algusallikas pakub alatasa materjali muudele stiililaadidele kultiveerimiseks ja peenendamiseks.

On juhust olnud tähelepanu juhtida, kuivõrt stiilitu on näiteks harimatu töölisnaise suhu panna sõnu ,saabuma, kujutus, meelsasti' jne., mis pole haritlastegi kõnekeeles veel küllalt läbi löönud, või üldse tarvitada hoopis madalat miljööd kujutavas realistlikus teoses selliseid kirjakeelseid uustuletisi nagu ,istuskleada, oleskleada, küselda' jne. (Pakkala' *Elsa*). Rahvakeele nõrgast tundmisest kõneleb ka ,harakas hakkas räuskama' pro ,kädistama', ,korvikudumine' pro ,-punumine' jne.

Võõrkeelt osatakse väga puudulikult.

Näiteid sellest, kuidas meil üksikuid sõnu valesti või ebatäpsalt tõlgitakse, võiks enamikust tõlkeist leida pea igalt leheküljelt või tihti koguni igast lausest. Nii tõlgib keegi ,pika vihaga', kus peaks tõlkima ,äkilise vihaga' (vastandid), ,veider' peaks olema ,hirmus, kohutav', ,ujuja' p. o. ,sportlane', ,kurjus' p. o. ,viletsus' ja nii lõpmatuseni (vt. E. Leino' *Musti*).

Veel veidramaid viperusi võib tulla lausete ja eriti kinnistunud ütlusviiside tõlkimisel:

'nüüd töötab ta otse selle ukse ees' p. o. 'nüüd tormas ta otse selle esikusse' (*Musti*);

'kas see orav ka haugub' p. o. 'kas ta oravat ka haugub' (*Musti*);

'kes talle kord sellepärast kepigi oli andnud' p. o. 'kes talle kord ses suhtes vingerpussi oli mänginud' (*Musti*);

'kui kuivanud viirastuslik puu öise tule jaoks' p. o. 'nagu kummitav puu öise tulikahju paigale' (*Musti*);

'pane, poiss, suitsud suhu' p. o. 'poiss, pea suu (lõuad), pea õige, poiss, mokk maas' (*Laul tulipunasest lillest*);

'pole see naljaasi siis, kui tunned seda oma pea kohal' p. o. 'ega ole jah seegi naljaasi, eks igaüks tunne (seda) omast käest' (*Laul tulipunasest lillest*).

Siin esitasin näiteid ainult kõige jämedamaist puudusist. Varjundeist ei maksa kõneldagi. Hea, kui korralikku kirvetöödki leiduks. Toon veel ühe näite, kus vähene ümbersõnastus annab lausele hoopis uue värvi ja sisu. Ühes romantilis-pateetilises romaanis on mees- ja naisosalise vahel kõnelus ühisest pikast eluteekonast ,mille ots ei paista', mis tuleks tõlkida ,mille lõppu ei ole näha'.

Tõlkija ise peaks olema osav keeletarvitaja, ent tõlkijate emakeelne stiil on enamasti vähe koolitatud. Üheks hea

stiili peatunnuseks on selgus. Kuid tõlkeis kohtame sageli õige se-gast, ilmetut ja painedumatu lauseehitust. Selle illustratsiooniks kõl-bab mõnigi seniesitatud näiteist. Nii lause: „kui kuivanud vii-rastuslik puu õise tule jaoks“, mis ei kutsu esile rahuldava selgu-sega pilti. Või: „kose koha tekitatud kujutlusest kogu lugu“ jne. Mõnikord võib ebaselge lause äratada hoopis vale kujutelma, näi-teks *Laulus tulipunases lilledest* esinev naise etteheide meestele: „kuni saate meid nii ligidale, et teie nahast elajas võib välja karata“, mille niigi raskesti läbinähtavat sõnastust igäüks vist loeb pisut kahemõttelise muigega. On tahetud muidugi öelda: „kuni saate meid endale nii lähedale, et elajas (loom) teie nahast välja võib karata“.

Üheks suuremaks puuduseks ja stiilituseks meie tõlkeis, vä-hemalt soome keelest tehtud tõlkeis, on ilmne, sageli niivõrt peale-tükkiv sõna- ja lauseõpetuslik v õ ò r a p ä r a s u s, et mõttest on raske aru saada, kes soome keelt ei mõista. Samuti on märgata otse kergemeelset sõnavara ületoomist, ilma et põhjani selgitataks, kas eesti kirjakeeles või murdeis emakeelset vastet leidub või mitte. Minu arust peitub selle stiililageduse taga otse põhimõtteline küsi-mus, mille kohta seisukoht peab võetama.

Meie kirjakeel on alles kujunemisejärgus. Leian olevat täitsa õiged need mõtted, mis Soomes avaldati 50—60 aastat tagasi, soome kirjakeele hoogsa kujundamisajajärgu alul, kus nõuti kõige pealt oma murrete sõnavara, ütlusviiside, kõnekäändude, oma keele vormi-, lause- ja tuletusõpetuse seaduste ja võimaluste põhjalikku tundmaõppimist, aluseksvõtmist, harimist ja edasiarendamist. Meie keele kõiki varu pole veel kaugeltki kasustatud. Meie murdeis on ilmselt veel palju sünonüüme, mida maksaks kultiveerida ja kirja-keelde võtta. Just kultiveerida.

Meie imetleme nüüd, et soome keeles on hulk vaimsele alale kuuluvaid peenendatud sõnu, mille vasted meil puuduvad. Ometi pole need algupäraselt enamail juhtudel seesugused olnud, vaid keelepruugis peenendatud ja tõstetud, neile on stilistilises funk-t-sioonis tarvitatult peen stiilivarjund antud. Sõnu kultiveeritakse ju samuti, nagu kultiveeritakse taimi ja loomi. Meie aga ei läbe omis murdeis leiduvaid sünonüüme, mille tähendused on sageli ebamääraselt samad ja mis kisedavad tähendusõpetusliku täpsus-tamise järele, kultiveerida, vaid kasustame laiska ning mugavat teed ja toome ettekäändel, et meil vastava varjundiga sõna puudu-vat, selle Soomest valmilt sisse.

Ma ei räägi Soomest laenamise vastu põhimõtteliselt, vaid selle kergekäelisuse vastu ja selle stiilituse vastu, millega meie noor kirev tõlkijatepõlv neid ilma maitseta soome keelest ümber kirju-tab. Laen olgu tõesti hädalise vajadusega põhjendatud: kui mur-ded ei sisalda kohaseid sünonüüme, mille tähendust võiks täpsus-tada, kui sõna ei leidu ka arhailises keeles, siis laenakem või loo-gem uus.

Seejuures arvestagem tõsiselt momenti: võõr- resp. uussõnust kubisev keel tähendab halba stiili. Nende rohkus teeb väljenduse kuivaks ja abstraktseks, kuna võõrail ja uutel sõnadel on hädapärast ainult mõistelist (iga kord pole sedagi), mitte elamuslikku väärtust.

Ent veel halvem on lauseõpetuslikkude võõrapärasustega. Otse ahastusliku tunde tekitab Noor-Eesti teatavate tõlgete läbilugemine.

Olen katseks läbi vaadanud mõned juhulised leheküljed Juhan Aho' *Südametunnistuse* tõlkest ja pean ütleva, et seal ei leidu pea ühtegi lauset, mis ei logiseks ega vajaks kohendamist, milles ei sisalduks võõrapärasust.

Näide: Saarestikukalur sõidab oma perega kirikusse. Kirikurannas kohtab tütar oma sõbrannat, naisõpetajat. Järgneb kõnelus:

— Oi, oi mul on nii kole palju kõnelemist... Ema, mina lähen koolile!

— Sa vist ikkagi tuled kirikusse? Helga ei vastanud, kas vist ei kuulnudki, nad tõttasid käsikäes eemale.

— Nüüd sääli kaagatakse, pääsis Hannalt sillale tõustes.

— Lase sina neil olla.

See on sõnasõnaline tõlge. Nii vormi- kui lauseõpetuses on algupärandit jäljendatud. Ja tõlkena on see võimatu! Eestistatud sõnastuses kuuluks see umbes järgnevalt:

— Oi, oi, mul on nii kolepalju rääkida (kõnelda)... Ema, ma lähen koolimajja!

— Kirikusse sa ometi ikka tuled?

Helga ei vastanud, võib-olla ei kuulnudki, nad tõttasid käsikäes eemale.

— Nüüd läheb seal kaagutamine lahti, libises (lipsas) sillale astudes Hanna suust (huulilt).

— Jäta sina nad rahule.

Või teine näide:

Söderling oli saanud viimaks suurepurje kokku-käärituks ja kah tõusnud maale.

Ma arvan, et Hanna hangib Kallest eru. Egas nad kogu matkal vahetanud sõnagi, ja misjaoks muidu see kõik oma kraami oleks säärase vihaga kirstu toppinud?

— Kui sel säärase kavatsused oleksid, et ei tule enam tagasi, siis kas ta's sellal ei oleks võtnud kirstu kaasa?

— Ei ehk seda veel tihanud.

— Kas oleks tollest nii suur kahju, kui lähekski oma minekut.

— Hohhoo, nii ep neh, ohkas Söderlinska.

Jääb mulje, nagu oleks mõne Willmann'i või Luce' saja või sajaviiekümne aasta eest kirjutatud jutust võetud katke, veel kangem, saamatum ja vigasem on selle keel. Kui jällegi katsuksime katket loomulikumas keelde seada, saaksime umbes järgmist:

Söderling oli saanud viimati suurpurje kokku kääritud (kokkukäärimisega valmis) ja astunud ka maale.

— Ma arvan, Hanna tahab Kallest lahku minna. Kogu sõidu ajal ei vahetanud nad sõnagi ja misjaoks see oma kraami muidu sihukese jonniga (tigidusega) kirstu oleks pakkinud?

— Kui tal säärane kavatsus oleks, et enam tagasi ei tule, kas ta siis mitte kirstu kaasa poleks võtnud?

— Ehk ei tihanud seda veel.

— Mis suurt kahju sest ikka oleks, kui lähekski oma teed.

— Oh-oh, eks ta ole, ohkas Söderlingi moor.

Kuid laseme sellele viletsusele järgneda katke meistri tõlkest ja kuulatame seda:

Katke on G. Suits'u tõlgitud Aho' *Raudteest*. Eit Liisa ja taat Matti, kes on uudishimust aetuna tulnud uut ilmaimet, raudteed, vaatama, on parajasti roninud vagunisse ja rong hakanud liikuma:

— Tule, Matti, istuma, muidu kukud... siia minu kõrvale... siin on ruumi! ütles Liisa vabiseval häälel ja pigistas ikka kõvemini pingi äärest kinni.

— Ega siit... kuku vist... kusagile, vastas Matti, aga siirdus siiski pingile istuma ja rabas käsipuust tugevasti kinni.

Sõit kihkus ühtjärgi, aknast välja vaadates vilasid metsad ja maad silmis... Vahel huigatas vilistada, et selgroos viirgas... ja vahetevahel paiskas valget suitsu akna ette.

Matti ja Liisa istusid vastastikku, vahtisid aineti teineteise otsa ja pidasid varuks kinni. Kummagi meelest oli nii, nagu istuksid nad peru hobuse rattil, kes ilma valjasteta mäest alla kihutas. Korra oli Liisa kosest alla sõitnud, aga see ei olnud nii hirmus olnud kui nüüd. Liisa ei sõandanud aknast väljagi vaadata. Matti usaldas vaid vahetevahel põgusat pilku heita.

Ometi katsusid nad nii olla, et üks ei saaks teisest öelda, et ta kardab.

Mul ei ole siin häda midagi, katsus Liisa Mattile kinnitada.

— Ega meil siin täbaram lugu ole kui teistel.

— Kas siin ka teisi veel on?

— Näikse neid säälpool ikka olevat.

Milles seisab vahe?

Sealse viletsuse asemel siin: loomulik ja ehtis eesti keel; selge, ilmikas, sõnarohke stiil, hästitabatud humoristlikkude varjunditega; iga sõna ja silbini hoolikas ja maitsekas töö, nii et nauding on teost lugeda.

Tõlkekirjandus, samuti kui algupärane, võib kirjakeelt tublisti rikastada, sõnu mõistelt ja tundesalduselt varjundada, uutele keelenditele ruumi teha jne. Kuid vähemalt suur osa meie rohkearvulisist soome keelest tehtud tõlgetest on oma rāpakusega mõjunud rohkem eitavalt, on eesti lauseõpetust ja nõrgalt kujunenud keelepruuki enam rikkunud. Siin on vaja hurjutada, muidu hakkavad kividki juba kisendama. Siin pole küsimus omade ütlusviiside puudumisest ega teadlikust asendamisest, nende laenamist pole vist ka keeleuendajate poolt rõhutatud, vaid küsimus on lihtlabasest lohakusest ja käperdusest. Imestan, et üldisemalt pole sellise skandaalsuse vastu häält tõstetud; see tunnistab oma keelise iseteadvuse nõrkusest. Võetagu heaks sellised pärlid, nagu „pääsis kõõgi poolelt laste pääle“, „ega ole veel tulnud eide võtmisele“ (ega ole veel saanud naisevõtmisega hakkama), „palus andeks, et ei olnud seda koju puhastada viimisele tulnud“ või „me ei ole tulnud veel esitatuiks ki“

ja veel: „Kindad, rusked trikookindad, saadakse vaeva suure aga meelepärasega sobima kätte!“ (Vt. J. Aho *Valitud jutud ja laastud I*).

Kui kõnelda kolmest suuremast kirjastusest: E. Kirjanduse Selts, Noor-Eesti ja Loodus, kelle tõlked kirjanduslikult arvesse võetavad, siis on kaugelt paremaid tõlkeid pakkunud Eesti Kirjanduse Selts, keskmisi Loodus, kes oma tõlgete puudused pealt siledaks siblib, kõige kehvemad on nad senini olnud Noor-Eestil.

Kuid ka Eesti Kirjanduse Seltsile on sattunud vähemalt üks äpardus. Kõne on G. Hauptmann'i *Kangrute* tõlkest. See on skandaalsusest lõhnava näide meie asjatundmisest ja asjatundjaist. Skandaali lõhn on seda tugevam, et tegu on koguni avalikult, nimelt Eesti Kirjanikkude Liidu vastava komisjoni poolt auhinnatud tõlkega. Lugu ise on minu teada suuris joonis järgmine:

Mäletatavasti korraldas hiljemini põhjaläinud A. Oru kirjastus umbes 10 aastat tagasi suurejoonelise maailmakirjanduse valikuteoste tõlkimise, millest osa võtsid pea kõik meie kirjanikud. Kirjastus soovis tõlkeid käsikirjas auhinnata. E. Kirjanikkude Liit valis seks komisjoni(d). Üksikasjalikumaid andmeid otsimata loeme *Loomingust* 1924, lk. 719 „Esimene iseseisvuseajaline kirjanduslik auhinnang“ järgmist:

„E. K. L. poolt moodustet komisjonid määrasid A. Adsonile N. Gogoli „Taras Bulba“ tõlke eest auhinnaks 12500 marka, A. Kitzbergile G. Hauptmanni „Kangrute“ tõlke eest auhinnaks 12500 marka...“ (Sõrendus minu; A. P.) Edasi on saanud auhindu J. Kärner, J. Semper ja A. H. Tammsaare, kusjuures kõrgemaks määraks oli ja jäi 12500 marka.

Tähendab, tõlge sai võistlusel kõrgema auhinna, peaks seega olema eeskujulik. Võib aru saada kirjastaja seisukorrast: Lugupeetud tõlkija, autoriteetlikult hinnatud ja auhinnatud tõlge, nii lastigi see arvatavasti kergesti läbi.

Ent missugune on see tõlge tõeliselt?

Olen ühes *Eesti Kirjanduse* arvustises (1929) sellest pisut kõnelnud. Tõlke stiililaad on viril — pole ühtlust rahvapärasuses, ja originaali läbiulatuvalt murdelist keelt on vähe katsutud märgatavaks teha, pole arvestatud miljööd, mis Hauptmann'i teoses just on kavatsuslik, ning järeelloojana pole tõlkija küllalt asunud tege- laste asemele ega tasemele. Väliselt on tõlge enam-vähem sile, kuid võrdlemine avastab rohkeid nõrkusi. Pea igal leheküljel kohtame väljajättusid, täpsusetust ja ebavastavust nii üksiksõnade kui tervete lausete tähenduses. Illustratsiooniks mõned näited: ‚vorwärts‘ tõlgitakse ‚tagasi‘, ‚flachbrüstig‘ — ‚rikutud‘, ‚flehentlich‘ — ‚ägedes‘ (p. o. härdalt), ‚mit Entschlossenheit‘ — ‚ei kohku‘, ‚Diele‘ — ‚sein‘, ‚Schüssel‘ — ‚tass‘, ‚mit zuckenden Nasenflügeln‘ (= tukslevate, tõmblevate ninasõõrmetega) — ‚kurjalt‘. Edasi leidub rida ütlusviise, mida palun lugejaid endid mõistatada, mida

nad tähendavad: „Nüüd on ta kivirikas“, „nüüd läheb kõik temaga läbi“, „mul on ometi kaks korda „see“ olnud“ jm. Minnakse koguni absurduseni: „Laovad poisile kümme tosinat barhendikangast selga ja tublisti poolteise penikoorma tee“. Siin on küsimus 8-aastasest lapsest, umbes tonnilisest raskusest ja 12 kilomeetrist! Algupärandis on nähtavasti jutt 120-küünralisest kangast.

Kui me juba seesugusest, mitme autoriteetliku kaitsemärgiga varustatud tõlkest leiame nii palju äpardusi, siis võime küll vist ühineda G. Saar'e tugevasõnalise lõppspurdiga meie leivatõlkijate arvel: „Iga snob, kes oskab mõne sõna võõrast keelt, või Ludvig Fuldaga öeldes, kes ei oska oma ega võõrast keelt õieti, just sellepärast peab end kutsutuks nende kahe vahel vahemeheks olla.“

Meie kirjastajate ebakirjanduslikkusest ja kunstilise vastutustunde nõrkusest annab tunnistust ilukirjanduslike teoste kärpimine nii Noor-Eesti kui iseäranis Looduse poolt. Seal asetavat elusad teosed sageli Lub-i ja LKR-i prokrustesesängile, kuhu nad mõnegi jäseme pidavat jätma.

Olles asjatundmatu hindama muist keelist tehtud tõlkeid, arvan ometi, et võimalik on siinseid tähelepanekuid laiendada ka mujale.

Kui meil, nagu nägime, soome kirjanduse tõlkimise alal on tehtud palju halba tööd, on teiselt poolt just soome keelest tõlkimine huvitanud meie parimaid stiliste ja siin on saavutatud meie esimesed täisküpsed meistertõlked G. Suits'u ja Fr. Tuglas'e sulest.

Tahan uskuda, et sama meisterlikud on A. Saareste ja J. Semper'i tõlked prantsuse või A. Oras'e omad inglise keelest. Neid ja muid maitsekaid tõlkeid lugedes satud jälle tagasi heledasse luulelossi ja ilu vabariiki. Ja on rõõm, et meil on juba, kui mitte rohkem, siis 10—20 teost, mis ei haava räpakuse, võõrapärasuse ega labasusega.

Ei maksa eelmisest järeldada, et meie tõlkekultuur oleks tagasi minemas. Vastupidi, edenemine on selgi alal silmanähtav. Meil on tõlkesaavutisi, millest veel tosin aastaid tagasi und võidi näha. Vanade meistrite kõrvale paistab tõusvat jõuk lootustandvaid noori. Kuid nende ümber tungleb ja teeb küünarnukkidega teed mitmekordselt suurem vägi kirjatundjaid kingseppi, keda praegusele kitsale ajale ja tööpuudusele vaatamata siiski kindla sõnaga nende liistude juurde tuleb juhatada.

Kvaliteedi- ja kvalifikatsiooninõuet tuleb ju ometi ka esteetiliste harrastuste alal meelde teritada, sest selle mahakiskujaid on palju, püstitoidjaid aga vähe.

(Järgneb.)

August Palm.

Kirjanduslik ülevaade.

Knut Hamsun: Rosa. Romaan. Norra keelest tõlkinud A. Lemberg. Kirjastus „Valik“ Tartus, 1931. 238 lk. Hind 3 kr.

Knut Hamsuni loomingu saabumine Eesti on sündinud iseloomuliselt erinevail teil: huvi selle norra kirjaniku vastu tuntakse meil juba 1910. a. ümber ja tema teoste juhivad tähelepanu tolaeagsed nooreestlased oma kriitilistes kirjutistes ning kõnedes, kuid raske oleks väita ja kätte näidata nimetatud norralase mõju Noor-Eesti ajajärgu mõnesse kirjanikusse. Ligi kümmekond aastat hiljemini aga kasustab Siuru ainuke prosaik August Gailit oma romaanides ja novellides väga palju sugemeid Hamsuni loomingust, ilma et ta kordagi oma mõjustajat kuskil nimetakski. Ja jälle ligi kümmekond aastat peale Gailiti viljelemist ja mõjustamist — alles 1930. a. ümber hakkab Hamsuni looming mitme eesti kirjastuse väljaannetena tõlgetes meile tulema, võib-olla koguni ülikülluslikult. Need tõsiasjad võimaldaksid teha nii mõningaidki järeldusi väliskirjanduse mõjude levingu ning selle tempo suhtes Eestis.

Hamsuni kõnealune romaan moodustab vaid ühe poole kaksikteosest, mille teiseks pooleks on „Benoni“. Mõlemad romaanid ilmusid 1908. a. ja on oma tegelaskonnalt kui ka miljöölt tihedas seoses kirjaniku mõne varasema romaaniga.

Ei ole suur Hamsuni nende teoste arv, mis pakuvad puhtpsühholoogiliste teemade kõrval ka olustiku, miljöõ kirjeldisi Norra väikelinnast, alevist ja maalt. Hamsuni varasemas loomingus esinevad tegelased on rõhuvas enamuses kujutatud kas linna või jälle looduse rüpes, kuna „Benonis“ ja „Rosas“ esineb esmakordselt ulatuslikumalt Sirilundi kogukond, ja viimastes kohtame „Pan'is“ (1894) vaid kergelt, mõne üksiku joonega äntud kaupmeest Mack'i, kes esineb siin nüüd kogu oma lahmakas suurus. See väikelinna ainuvalitseja, alevi „kulak“ — kui tarvitada seda meilgi koduseks saanud vene märksõna — on aastaid mõlkunud norra kirjaniku meeles ja aeg-ajalt kerkib selle kaju uuesti üles Hamsuni mõnes teoses, nagu näiteks kümme aastat peale „Pan'i“ avaldamist 1904. a. ilmunud jutustises „Unistaja“, milles kaupmees Mack kannab küll „Roosimõisa Macki“ nime ja elab küll koguni teissuguses perekondlikus olukorras kui „Pan'i“, „Benoni“ ja „Rosa“ Mack Sirilundist, ja kirjanikki tunnistab need kaks Macki vendadeks, kuid tõeliselt on mõlemad ikkagi vaid üks ning sama isik, sest iseloomud ja olukordki on samad, nagu on sama ka see diamantnõel, mida kannavad mõlemad Mackid perekondliku pärandusesemena särge lahtises rinnaesises.

Romantik Hamsunile on paistnud ta kodumaa kalurite ja talupoegade maana, kus leidub vaid mõni üksik suurmaamanik ja rikas kaupmees, kes moodustavadki maa kõrgema kihi. Kuid ikka ja alati on peatunud Hamsuni tähelepanu peamiselt erakorralistel inimestel. Sellest tema loomingu iseloomulisemast joonest ei lahu see norra kirjanik ka sellel uuel perioodil, mis algab 1908. aastaga.

Sest 1908. a. ilmunud „Benoniga“ ja sellele samal aastal järgnenud „Rosaga“ algab Hamsuni loomingus uus ajajärk, mida võiks nimetada Põhja-Norra rahvaelu kujutavaks ja mida iseloomustab kirjaniku teostes seni võrdlemisi tagaplaanile jäänud joone esilekerkimine: tagasihoidlik pilge.

1902. a. võtab Hamsun ette matka Soome ja peatub seal pikemalt. Saades riikliku reisisipendiumi, sõidab Hamsun Soomest üle Moskva Kaukaasi. 1905. aasta tõi Norralegi kaasa poliitiliselt ärevad ajad: seni oli Norra moodustanud koos Rootsiga kaksik-kuningriigi, nüüd aga olid vahekorrad juba niikaugele hargnenud, et lahkulõõmine oli küps. Kogu kirjanikkonda haarab politiseerimine ja ükski Hamsun jääb selles riiklikus vali-

kuajas erapooletuks. Ometi oli just kirjanik Björnstjerne Björnson, keda austades Hamsun oli kirjutanud 1902. a. oma parima luuletise, tolle aja mõjuvamaks meheks, keda noil aastail kutsuti koguni Norra kroonimata kuningaks, ja on vägagi tõenäoline, et peale veretut pööret, pärast lahtilöömist Rootsist, otsustavat sõna: kas vabariik või kuningriik? oodati õigusega Björnsonilt, ja et viimane soovitas kuningriiki, siis sündiski Taani kuninga noorema poja Norra troonile kutsumine. Just neil ärevail ajal tundub, nagu oleks Hamsuni isiklik elu jõudnud rahulisematele radadele: ta ehitab oma plaanide järele Kristiaania (praeguse Oslo) ligidale — mitte aga oma kodukohta Põhja-Norrasse — elumaja ja kavatseb loobuda oma senisest võrdlemisi rahutust hulkurielust. Kuid 45-aastasena polnud Hamsun veel leidnud püsi oma rahutult tukslevale verele: 1906. a. lahutab 46-aastane Hamsun oma senise abielu, müüb oma pealinna-ligidase elamu ja asub elama Põhja-Norrasse. Hamsuni kirjanikukuulsus oli tolleks ajaks rahvusvaheliselt jõudnud oma kulminatsioonipunktile, olles eriti lокkav Venes. Kuud töötab ta ligipääsematuna Põhja-Norrassa ja saabub siis ootamatult oma ligemaile sõbrulegi pealinna, kus ta temperamendiküllaselt vee-dab ööd sõprade keskel, muutes päevad puhkusöödeks.

Põhjamaises üksinduses ongi valminud pea kõik selle uue perioodi tööd, mille esikteosena nimetasime „Benonit“ ning mille otsemaks jätkuks on „Rosa“ ja mille järje moodustavad neile järgnevad romaanid: „Oma aja lapsed“, „Segelfossi linn“ ja tolle ajajärgu ja võib-olla ka kogu Hamsuni loomingu hiilgeteos „Maa õnnistus“ (1917).

Alates 1906.—1909. a. suveni vaheldus Knut Hamsuni elu tööga ta põhjamaise kodu üksinduses ja sõitudega pealinna, kus kahe-kolme nädala kestes käisid ta elulained õige kõrgelt, sest et noil aastail mängis alkoholgi teatud osa geniaalse kirjaniku elus. Siis järgnes sellele kõigele järsk pööre: 26. juunil 1909. a. abiellus Hamsun ligi 50-aastasena teist korda, nimelt Norra Rahvusteatri vähe silmapaistnud näitlejanna Anne Marie Andersen'iga. Peale keskkooli lõpetamist oli see 1881. a. sündinud neiu töötanud aastat 3 õpetajana, siis aga oli ta järele andnud oma noorusekirele ning astunud Dore Lavik'i rändtruppi, mille kodumaistel ja Rootsi ning Taani ringreisudel oli noor näitlejanna mänginud kandvaid osi, ja proua Kareno osas („Kuningriigi väravail“) on näinud teda ka Hamsun ning — armunud. Noor näitlejanna ei saanud aastatki töötada Rahvusteatri, kuhu ta oli läinud 1908. a. selle uue juhi Vilhelm Krag'i ajal, kui 1909. a. suvel Norra pealinna ajalehtedel oli suureks kõmunumbriks noore näitlejanna kadumine teadmata kuhu. Alles paari kuu pärast saadi teada, et Marie Andersen oli lahkunud koos Hamsuniga ja saanud tema naiseks. Kui Hamsuni esimene abikaasa oli pärit jõukast majast ja pidi kirjanikuga jagama tema elu kitsamais oludes, siis oli ta teine naine pärit talupoja perekonnast ja tuli Rahvusteatri väikeste osade mängimiselt, et jagada oma mehega maaüksinduses ta töödindu.

Sellises olukorras, sellistes meeleoludes sünnib pööre Hamsuni kirjanduslikus loomingus.

Kui Mack „Rosas“ valitseb kogu Sirilundi, sunnib alluma kõiki oma painutamata iseloomule ja leppima oma taltsutamata kirgedega, kui Mack on seal kauges põhjas nagu mingi idamaine satraap oma vabatahtlikkude naiste haaremisega, kui Mack kisub igasuguse pettuse abil varandusi oma kätte, siis sünnib see kõik sama kire tõukel, nagu oli seda tema sugulinegi kirg. Ja nende kahe kire, ahnuse ja seksuaalsuse, teostamisel ei tunne ega tunnusta Mack piire ega takistusi, millest ta ei suudaks üle astuda. Tuletagem meelde vaid „Rosast“ Benoni abielu eel käivat Rosa vabaksostmist esimese mehe käest ja kinnitatud laeva karilejuhtimist!

Macki taltsutamatuile kahele kirele on kõnealusel romaanis seatud vastandiks Benoni, rikka suurtaluniku, hooplemis- ja kelkimiskirg, millele langeb kord kahtlematult ohvriks kogu tema varandus, nagu on sama

kindel, et siis see varandus koguneb ei kellegi muu kui Macki kätte, sest kuigi Benonit tüssab pea kogu Sirilund, siiski on kõigi nende petturite hulgas Mack ikkagi kõige oskajam. Benoni heasüdamelisus aga võrdub peaaegu tema hooplemisinnuga.

Vahest huvitavam kui Rosa on arvustatavas romaanis teine kandvam naiskuju: paruniproua Edvarda, rikka kaupmehe Macki tütar, kes on oma noorusearmastuse — leitnant Glahn'i vahetanud abielu vastu kellegi paruniga Soomes (Hamsuni Soome matka reministsents!) ja nüüd oma kahe lapsega on saanud tagasi isamajja. See rahutu verega naine on oma kires paljuski sarnane oma isaga, ometi otsib Edvarda kirk enesele rahuldust vaid harukorral sellisel erakorralisel kujul, nagu on seda näiteks ühissuplus laplasega, vaid Edvarda piirdub sageli üksi sellega, et püüab astuda teiste armastuse vahele, katsudes kord lahtuda Benonit ja Rosat ning tungides mõnel hetkel segama minavormis jutustaja üliõpilase armastust Rosa vastu. Nende katsete nurjumisel või ka tema enese tagasitõmbumisel läheb Edvarda romaani lõpul kaasa alaliselt purjus oleva inglasega, lahutades selgi juhul viimasest tema suvenaise ühes lastega.

Õieti on kõik „Rosas“ esinevad kandvamad tegelased meile tuntud juba Hamsuni varasematest teostest; peale juba eelmimetatute ka Munken Vendt ja laplane Gilbert. Me kohtame neid vaid teissuguses olukorras ja teislaadseis vahekorris ligemate kaasinimestega. Üldse: nad esinevad nüüd juba mingil ühiskondlikul taustal. Kuigi olustiku ja miljöõ kirjeldised pole Hamsunil ka siin veel kuigi ulatuslikud, on need siiski mõnes kõrvallauses ja -märkuses antuina küllalt tabavad ja tausta selgitavad, nii et võime neidki võtta juba norra väikelinna kujunditena.

Hamsuni tolle ajajärgu uue joonena mainisime juba pilget, mis väljendub tema teostes hästi peidetud ja tagasihoidliku muigena; need pilkelised sädelused on küllalt sagedad, et ilmestada kogu kõnealust teost võrdlemisi satiiriliseks. Pilkelist suhtumist kohtame „Rosas“ pea iga tegelase kohta, see pole aga õnneks ühegi puhul niivõrt paisunud, et tunduks autori mingi seisukoha-võtuna ning seega segaks lugejat kunstiliselt. Mäherduse vaevalt märgatava diskreetusega imbub see pilkeline nireke siit ja sealt ridade vahelt! Pealiskaudsem lugeja sageli ei märkagi seda, kuid see kerkib siiski välja iga kuju orgaanilise osana ja meile muutub siis see kuju just kõige selle pilkelise tõttu inimlikult ligemaks.

Kahjuks puudub mul praegu norrakeelne algupärane ja seega võimalus võrrelda tõlget, kuid lugedes tundub A. Lemberg'i tõlge küllalt korralikuna nii keeleliselt kui ka vastuvõetavana stiililiselt.

Bernhard Linde.

Jakob Liiv: Ülemiste-Haldjas. Dramaatiline luulelugu vabaduse sõjapäevilt. Rakveres 1931. a. 60 lk. Hind ?

Vana lauliku kannel on lõõnud värisema valuhäälist, sest „keerlemas on hirmukujud, kes ähvardavad ju noort vabadust“, leidub tujutsejaid, „kel vabariigi haul tantsuks lust“, on leerinud osa noori tuulepäid, kel „pilkemärgilauaks isamaa“ ja teine osa „elutüdimust on tunnud noorelt“.

Neid avasõnas märgendatud valumõtteid on püüdnudki kunstikavatuslikult instrumenteerida meie luuleväljade vanusepäeviline Jakob Liiv. Seks on ta organiseerinud hulga osakandjaid, kes neljas pildis sooritavad autori ideestiku sihtluse.

„Ülemiste-Haldja“ esimese pildi tegevustandriks on linna värvate tagune „Ülemjärv Linda kiviga“. Selle muinasromantilise ning moodis-fatalistliku draamaloo ekspositsioonipildi tegevustiku lõppsituatsiooniks on linnavahi poja Meeme langemine Näkineiu — Järve-Haldja tütre võrgutisisse. Teise pildi tegevus sünnib Toonelas, kus asetseb rida enesehukkajaid (resp. nende vaime) nagu: papp, advokaat, üliõpilane, õpilane,

talumees, poet jne. Sinna jõuab näkineiu juhtimisel ka Meeme. K o l m a n d a s pildis pühitseme Järve-Haldja veealuses lossis Meeme ja Näkineiu pulmi, kuhu on kutsutud ka kõik eelmise pildi enesetapjad. N e l j a n d a pildi ruumala on põhiliselt sama, mis esimesel pildil, ainult vaade on avaram. Siin avastub pealkirjaliselt põhiprobleemiline võitlus Järve-Haldja ja linnavahi resp. järve ja linna vahel. Võitjaks pooleks jääb viimane, sest Saatuse (personifitseeritud) on leppinud linnaga. See „Saatuse raudne, kole“ soovib eduks õnne Eestile ning lõpp-episoodi tegelaste ühine koor laulab kiitust Saatusele, kes

„Kalevi soole nii kodu on loonud
Vaba ja kauni, ja ilusa, kall!“.

Nagu avasõnalisest motiivist ja faabulalise ainese põgusast jälgimiseist juba nähtub, ei ole autor teose probleemide palavast pöörisest ühtegi neist kujundanud eriti ilmekaks eelvägilaseks, juhtivaks peaprobleemiks. Ühevõrra südamesoojad on olnud laulikule vist kõik küsimused: seal see enesehukajate jõuk Toonelas — igal o m a surmamineku põhjus, millistest mõnigi on liiga n õ r k Tooni silmis; seal linnavahi harras valve ning võitlus haldjaga, kes igavesti varitsemas linna, mil see saab valmis; seal sõjapäevade kaugelt kajastust ning meeste kodukaitseks väljaastumise värinaid; seal ka see saatuse suhtumise osa Eesti uemasse olustikku ning sümboolne interpretatsioon, kuis Ülemjärv linna hirmul hoiab.

Aga nende olulisemate idee-osiste kõrvalpinnal liigub ometi veel rida mõtteid, missugustest mitmed teose põhistruktuuri tungivad: maapealse elu mõttetuum on töö, armastusele võib end ohverdada jne. Loomulikult ei suudeta kõiki neid küsimusi 60-leheküljelises värsssteoses tarviliku sügavusega haarata, seepärast jätab osundatav teos kahjuks ähmase mulje. Ähmasust suurendab veel asjaolu, et muistendlikku Ülemiste-Haldja linnavaritsemise kudet (mis esindab õieti dramatiseerimiskordust: vrd. O. Luts'u „Ülemiste vanake“) ei ole suudetud küllaldaselt seostada „saatusliku“ ajaloolise lõimega ilukirjanduslikuks ühisstruktuuriks.

Võib-olla — vanade vaimude ilukirjanduslik inkarnatsioon vajab võimsamat sulerihti.

A. Valgla.

Arthur Adson: Pärlijõgi. Kuvves kogu värse. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus Tartus, 1931. 70 lk. Hind 2 kr. 70 s.

Adsoni lüürika jätkab veel tänapäeval keeliseliselt vana tartu-võru murdekirjandust või pigemini elustab endas uuesti selle idioomi tarvituse — vahepeal peaaegu kaos olnud provintsilise kunstivahendi. Sündis tartu-võrukeelne kirjandus rootsi ajal, küll ainult kirikuraamatute tõlgetena; otse lüürikas, värsis aga on Adsoni eelkäijaks mitte keegi muu kui Käsü Hans oma Nutulauluga Põhjasõja ajast, siis mõned sakslasist estofiilid-võrumaalased, kes luuletasid enam kui sada aastat tagasi, ja ärkamisajast — Kuhlbars. Murdekirjandusel on ju ka rahva kui terviku kohta rikastav mõju — üldsust lähendatakse teatavale maastikule, teatava rahvaosa intiimseimale omapärale; ometi tungib meil aeg kunsti hoopis muile teostusile, kui seda on provintsiaalsused. Nii kalduksid Adsoni pidama „viimaseks võru keele laulikuks“, vaatamata asjaolule, et lõnamurdeline rahvas on andnud vāldava enamiku nüüdseid eesti poete üldse. Lõuna-eesti keele mulgipooliselt alalt on Adsonil ainus kaaslanegi murdelüürika harrastuses: Hendrik Adamson (kellelt samuti uus värsikogu „Tõus ja mõõn“).

Igatahes, ühte neist kahest poeedist lähemalt teise kaaslaseks nimetada oleks alusetu. Adamsoni luule näib tulevat õige inspiratsioonijuhuliselt allikaist, on üllatav ja püsimatu, tihti huumoriline üleemeelikuseni; Adsoni murdesentimentalism, mis tihti puudutleb huumorit, püsib tugevana ainult

hästi valitud aines, võrdlemisi kitsal alal. See ala on: kodupaikne-võrumaine lapsepõlveidüll, enda „latseuse“ uuesti-leid — ja veel ilmsemini vaeserahvalik idüll üldse, milles on suur osa kaastundel ning sentimentaalsusel, mis aga samas mõnikord näitab väikese inimese elumõtte, tundmusega haarab selle.

Üldsusele on „elupildiline“ osa Adsoni loomingust tuntuim ja tähtsaim (vaata „Katai, kibuvits nink kivi“, 1928). Seda kesksuont jätkab ja kõvendab praegune luuletistekogu, sarjas „Säitse luku“. „Seitsmes loos“ on endine puhtlühiriline žaanripilt tõstetud hoopis plastilisemaks, konkreetsemaks j u t u s t i s i k s, mis kujutavad ehtsaid indiviide, ent samas jäävad ka teatavate elus eksisteerivate tüüpide tõlgitsejaks.

Hea on laulusalmiline „Lugu veskiselist Aleksast“: veskipoiss pingutab leiutada perpetuum mobile't (mida tegelikult kuulukse harrastanud olevat paljud meie kodukasvanud tehnikud), kuni haigestub, ja lõppeks, purustanud oma pooliku leiutise, tuimub eluajaks. Parimaks kõigi seas, nimelt psühholoogialt, võib lugeda kontrabassisti-donžuaani Kusta Tamme samuti traagilist lugu; see mees hukub õnnetust armastusest. Ometi, siin satub lugeja mõnes kohas laulu algupoolel juba küsimuse ette: kas neid salme, millest mõnedki vaid varieerivad jõuetult juba öeldut, peab olema just nii palju? Sama puudus pregnantsusest, lugemisnaudingut saatuslikult häiriv küsitavusetunne tekib kohati „Silson ning Liba“ puhul. Üldiselt aga on see humoristlik-sentimentaalne taevaminekulugu paljudele kogu raamatust nauditav esmajoones. Effekti suurendab laulu alul kõrtsimehe Silsoni ja pühamehhe Liba järjekindel kõrvutamane salmipooliti:

Libal om eluaig helisnü kõrvun
Tsiioni kandle nink hörila hää.
Silson om pühernü perätün põrmun,
Pilganu Jumalat jõrmuli 1) pääl.

Lõpus esineb Jehoova imponeerivalt, vaatamata laulu üldisele huumorist kasustavale toonile.

Nõrk on „Vana Org nink temä poig“, mis, vastupidi eelmisele loole, taotleb kurba tooni (vastava refrääniga iga salmi järel), nimelt lõpplahendus on loid ja kuidagi võltstoone. „Möldre õnnetus“ mõjub, peale alguses esinevate üksikute heade kirjeldiskohtade ja huvitava rüüti stroofes, ebausutavana ja isegi labasevõitu palana, suurte saamatustega. — „Uii Liisu's“ õieti puudub looline element; see on õige huvitav kirjeldis. Sisult sama laadi, vormilt napim, rahvasalmiline „Sepä Miili“ — igapidi kena kirjutis. Lõppeks, omalaadseks tuleb nimetada „Lugu vanast tüümehest“. Siingi pole erilist sündmust, traagikat (loomulik surm ei tule sellisena arvesse); seda asendatakse osalt filosoferimisega (lõpul), kuid mitte kuigi mõjukalt: tehakse mõtteid liiga kunstlikult, dekoreeritakse peaaegu tühjust.

Üldse, Adsonile on omased mingid langused mõistuslikkusse, kistud konstruktsioonid, mis kohati ajavad abstraktseile teistele riimsõnule: „Nüüd ma tahass saija pedäjäss... Saija taivahe hend vedäjäss“ („Suvi suur“). Et leida kaja realõpule „virgaste“, luuakse mõistesõna: „Vao takan rästätsirgaste“ (= linnustik; „Elias nink hobene“). Halvemal juhtudel lebib Adson hoopis kehvade ridadega, mis paljastavad surnud riimes:

Pererahvas, naise', latse',
Kokku käe' nink jala'katse'... („Möldre õnnetus“),

ja labasustega, mida ainult vaevalt katab murdeline uudus. Neist nõrkusist järeldub, et Adson kirjutab mõnikord ilma vajalise nägemuseta ja ilma tundmuses soojumata oma aimest. Kus tal puudub konkreetsem pildiline alus ja kus seda ei nähta läbi hardumusromantika, seal tekib hõredusi.

1) lõõtspilli.

„Pärlijõe“ puhtlühiriline osa näitab sama kvaliteetide jagunemist. Muu hulgas pakub „Siin maal“ eesti kehvuse heietamist, mis kümnekordselt kuulunud; „Armuag I“ on kunstlikuvõitu võrdlus: lehmade nälg karjalaskmisel ja kirjaniku „silmanälg“; ent „Armuag II“ on hea: sügisene jumalagajättemeeleolu, lühike looduseharras luuletis. Pildilt haruldaselt värskena, jõulisetujulisena mõjub „Elias nink hobene“. Isikulisi juhuluuletisi näib olevat ainult üks (milline vähesus iseloomustab!): „Vanad suvemajan“ — mõnegi otsitud ning puht-abstraktse riimsõnaga („astmist — vastmist“ = vastandlikku). Aga parem osa lüürikast asub raamatu alul — see on Adsonile pärisomane lapsepõlve kajastus ja idülliromantika. Võib kohata ridu täis ilmekust ja meeoleolu („Ent kui seo suu, nink pääkene kui kuu Om muretseja üska pugenu...“).

Tuleb öelda, et „Pärlijõgi“ — kuigi sisaldab ebaõnnestunud numbreid ning üldisemalt kalduvust ebareaalsesse mõistuslikkusse, riimisõnalisi puudusi — siiski on viinud autori senist taotlust tublisti edasi. Seda nimelt kujutamiskunsti suunas, kuhu osutab praeguse kirjanduse, eriliseft värsi kogu areng, eepilisema selgitamises. Kuna Adson pole üksi lüürik, siis ei tule arvata, et ta värses selles sihis läheks hoopis kaugele või et ta loobuks oma keelelisest vahendist — murdest. Murde kaitset vajab Adsoni lüürika igal juhul enam kui kaaslaste Adamsoni oma (too kirjutabki värsse niihästi mulgi- kui kirjakeeles); tal on suhtelise inspiratsioonitemperatuurist-rippumatuuse juures vähe vitaalsust ja julgust. Sentimentaalne + mõistusliku luule tüüpiliselt esindajalt saabki vaevu oodata muutaolist. Seda koduselt võtab ta lugeja vastu idüllide kurus.

H Paukson.

Henrik Visnapuu: **Tuulesõel.** Luuletised. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1931. 75 lk. Hind 2 kr. 80 s.

Visnapuu valis oma eelmise värsikogu nime puhta isikuelamuse seisukohalt: kannatas oma sisemuse „puuslikkude“ kummitust, lõppeks sõdis nendega. Nüüd tahab poeet vaimu tuulesõelaga pöörata sõgedaid tuuli, mis puhumas üle kodumaa. Seda programmi kuulutab lühike lõpluuletis, osalt ka „Tuulte pöörises“ (kirjutatud „Vanemuise“ teatri 25 a. juubeliks).

Ei näe, et tuulepööramisele oleks kuigivõrt suudetud asuda selle kogu tegelikuses. Tõsisemalt võtta tuleb välisesse sihitud luuletisist ühte — „Vanad sõjakraavid“. Ent ka see pole vaba visnapuulikest üldisõnust; teise jao lõppsalm, kus näidatakse sõjameelsete hullust, mõjub küllalt tugevana — ja lõpeb ometi nagu kokku langedes: „een on vastne haud, südameid kun maetakse helli“. On korduvalt märgitud, et Visnapuul ei tavatse aktuaalsem luule õnnestuda. Usaldada võib selles ainult puhtlühirilist. „Hommik“, lihtne luuletis töölislapse elamusist, ongi usutav oma lapselikusega; „Homses Postimehes“ aga kaob nauditavus: väikesele lehemüjatuustile omistatakse elamusi, nagu: „Trükimustastki, näis, lõhnab inimlik saast“. Suur ja võlts paatos on asetatud ahtale alusele.

Nimetatuga vist piirdubki see, mis tahab kogule andnud olla nime ja isegi suuna. „Tuulte pöörises“ on vaid juubeliluuletis, eesti ajalooaatuse lühike pildistik. Selles on kolmas osa õnneliku võrdlusemõttega: sõna hõbekuuliga laskis rahvas tuulte pöörises endale saagiks vabaduse. Viies, lõplõik, mis räägib praegusele „Vanemuisele“, rikub üldise hea mõju; esineb segaseid, isegi naljakalt mitmemõttelisi võrdlusi.

Igal juhul näitab „Tuulte pöörises“ Visnapuu võimeid, teha juubelinestki tõelist luulet; pandagu tähele ülal heana esiletõstetud osa. Poetide kuningas sobiks hästi ka „kuningate poeediks“. Kõik, mida Visnapuu võtab sõnastada tundmuselüürrikuna, saab väga kergesti laulva kõrgekõla. Nii võib poeet tulla teatavale ükskõiksusele luuletise mõttesisu ja konkreetsuse vastu üldse. Liiga tihti võibki seda näha Visnapuu luuletisist. Ühes lau-

lus deklareeritakse: „Oma rahva saatustki vaadanud seest, see sisaldab sööva lahu“ („Meie röömut“), järgmisel leheküljel võib lugeda: „Sinu (= kodumaa) silmest kord särab taevast, röömuvaipu veel saame sõlmi“. Muidugi, kõigele on kilbiks poeetiline meeleolu-vabadus, ent milleks üldse kiskuda meeleoludesse selliseid vägisõnu? „Kui ma hulluti hüüdsin tuna, — täna kõnnime rahu poole“ — nii lõpeb kontrastiv kodumaa silmade (!) romantika. Absoluutne kindlusetus, mis võtab jalgealuse mõttelisemalt luulelt.

Ent peab kaebama veelgi pahemat. Ka puhtlühiriline sõnastus kaldub Visnapuul viimaseil ajal näitama mingit ükskõiksust stiili puhtuse ning ehtsuse vastu. „Tuulesõelas“ esitavad algusluuletised, „Puuslikest“ jätkuvalt täis apokalüptika-meeleolusid, paiguti tavalisest sellelaadilisest peenemat; aga kui „Kauguste tuules“ kohtub rida „süda on pingutet särani...“, siis tekib küsimus: mitu korda on juba loetud Visnapuult seda ütlust? Ta apokalüptikastiil on kujunenud nii kitsaks sümbolismiks, et tolles võib tunduda kordusena ka see, mis täpsamalt võttes vahest on uus. (Ülaltoodud näite kohta viimane vabandus igatahes ei käi.) Ometi pole siingi sõnavalik kõiges enda piiratuses kaitstud abupuhtuse eest. Tõsisetoonilises luuletises „Mõistatus“ esineb järsku „songivad kui sead“... (Üldse, „siga“ tundub Visnapuule armsa riimsõnana; kolmest juhust „Tuulesõelas“ kaks häirivad sobimatusena.) Kui kurdetakse ema haul, ei jäeta siiski nimetamata ehtvisnapuulikke „tondisõrgu“ — ega ka „kõrgepinget“! Muidu üsna tõsisena mõeldud „Laul vabadusest“ tunnistab juba esistroofis, et kodumaa varjul viirastuvat taga — saba! — Siin vaid drastilisemaid näiteid vääratusist või meelevaldsust; igavam jäägu esitamata.

Kirjeldatud lõtvust oli vahest rohkem eelkäänud „Puuslikes“ kui nüüdses kogus. Ja ometi just „Puuslikekude“ olemasolu takistab „Tuulesõela“ tõelisemat nautimist. Liiga endisetoniline on enamik paranenudki värsistut; apokalüptikapaine ähvardab lauda tüütuks udu-atmosfääriks. Luuletajad harilikult ei püüa lühirilist meeleolu sisendada vastava kitsama laadi kuhjamisega, kvantiteediga. Visnapuud sellises „dumpingus“ süüdistada oleks liialdus, aga mitte täiesti alusetu. Ükskõikseks tasandada ähvardava materjali seast on raske meelde jätta silmapaistvaidki luuletisi, nagu on kindlakujuline „Suriлина“ ja „Kauguste tuul“. Viimases loed tõesti tuult tähtede alt ja samas peenust, mis mõnes pildis meelestab hiina lüürika stiili. „Irdsalmes“ sisaldub head satiiri. „Kodu udun“ viib tagasi õise, vaikiva kodu juurde, lõpetab: „Kuuskede kodu, mulla sügavad leed! Tunnen eksimata su manu teed“. Siit elamusest otsekui hargneb terve rida maaelu- ja looduse luuletisi, mis lohutavas kauguses apokalüptikast otsivad rada näivsesse maailma, mis annavad „Tuulesõelale“ ta huvitavama. Tuul nagu olekski juba ära pööratud „Vihma“, ja nimelt „Talviste tööde“ kohal. Viimased näitavad Visnapuu suurt andi rahuks kujutamiseks; metsatööde pildi lõppstroof üksi kaalub palju. „Kevad maal“ pakub värsket naturalismi-lüürikani, ent lõpul on jälle mingi palvetus.

Huvitav on, et neis kirjeldavais kindlasalmilisis luuletisis kaldub Visnapuu loobuma oma alliteratsioonriimest (tüüpi „pilvi — põlvi“) ja võtab tarvitusele puhasriimi kõrval assonantsilise (tüüpi „pillub — killud“). See tundub tõstvat vormitaset; sest kui sauna-„Idüllis“ lugeda kooskõlasid „vett — pehmed kui vatt“, siis tolletaoline allitereerimine ei mõju hästi. Üldse, „Tuulesõela“ „optimistliku“ luule seas on „Idüll“ nõrgemaid kohti oma üleliigse „dzungliga“.

Lõppeks, erakuna seisab kogus tundliku-rütmiline, laulusalmiline juustis „Jõuluöö legend“. Moodsa linnaelu taustale on läbi laulvuse, aga kindlate võtetega joonistatud lugu libust ja hulgusest; loo sisemine valgus ning legendiline ime pääseb äkki esile lõppeffektina. — Avaneb jällegi eri külg Visnapuu võimisis, otsekui virgumine puht-isikulisest lüürikast.

H. Paukson.

Ja an Kärner: **Moodne orjus.** Tõsielu-romaan. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1931). 231 lk. Hind br. 3 kr. 75 s.; paberköites 4 kr. 50 s. ja iluköites 5 kr. 25 s.

Oma uusimas teoses käsitleb J. Kärner väga ajakohast ainet. Ta on otsekohe astunud tänapäeva põnevamate päevaküsimuste keskele, on neist katsunud ilukirjanduslikus vormis anda ümmarguse läbilõike. Pankade-orjus on praegu väga moodne. See rõhub kogu rahvast rängemini kui kunagi varemalt. „Olime popsid ja hakkasime elama härradena. Oleme seda kogu aja teinud riigi rahapressi abil. Riik pani käima trükimasina, avas riigipanga kraanid ja jagas igale soovijale laenu, niipalju kui keegi tahtis. Linnasaksad asutasid riigi rahadega tosinate kaupa igasuguseid aktsiaseltse ja muid kahtlasi ärisid. Maamees ammutas riiklikest pankadest igasuguseid asustuse-, ehituse-, maaparanduse-, piimatalituse-, seemnevilja-, ikalduse-, kapsaussitamise- ja jumal teab veel milliseid laenusid nagu küllusesarvest. Ja ega lugu veel sellega lõppenud. Oli talumehel tarvis oma poegi ja tütreid ülikooli saata, tehti jälle muudkui vekslid. Iga linnavürle, kel endal ei olnud mingit sissetulekut, muretses endale kallist mööblit ja ülikondi vekslite vastu. Koguni oma kõrtsiarveid ta tasus vekslitega. Iga kooli- ja karjapoiss ostis endale poest jalgratta ikka aina veksliga... Kui tulid vekslite tähtpäevad, tehti jälle uued vekslid. Sõbramehi, kes alla kirjutasid, leidis küllalt iga nurga pääl. Sest need ise talitasid samuti“ (lk. 110). „Meil on kogu rahvas panditud pankadele, vekslite vastu. Välismaale veel teist korda üle, tükkis kõigi karvadega, et ta enam ei pääseks kuhugi“ (lk. 71). Nii arvab ja hindab üks teose tegelane, vana kehvik metsavaht Tehvan meie praegust olukorda, kus kõik on moodsa orjuse ikkes ja ei pääsegi sealt nii pea. „Oli lihtsalt hullumaja värk, mis meil sündis“ (lk. 112), ütleb sama elutark loomuliku mõistusega vanamees vägagi põhjendatult. Ja selle „hullumaja värgi“ lõpptulemuseks olid krahhid, pankrotid ja rusuv moodne pankade-orjus, mis on Kärneri käesoleva teose alusmüüriks ja tagapõhjaks. Tegelikult pole autor ainet küll laialt haaranud, nagu teeb seda sõnaliselt üks ta teose kujudest, kes peategelasele, Eerik Kivirähale, armastab kiruda sellist riigikorda, kus on säärased „hullumaja asjad“ võimalikud.

Teose peategelane, kirjanik Eerik Kivirähk, on oma-aegsete heade sõprade abil, kellele ta kergel käel, mõtlematult üle miljoni eest zürosid on andnud (lk. 126), sattunud samasse ajavaimule vastavale moodsasse orjusesse. Ta kodus on oksjon oksjoni peale, perekond nälgib, ise peab aga laenatud piletiga sõitma Elva ja Tartu vahet, et kuidagi üle noatera korraldada pankades oma vekslid vähestelt järelejäanud sõpradelt laenatud rahadega. Loova töö tegemiseks pole aega ega närve. Moodne orjus on viimased äärmiselt pingule kiskunud. „Oma ahastuses tal ei tulnud kordagi meelde, et ta oli lihtsalt lasknud oma närvid käest. Autosuggestioon, enesehaletsus, nagu talle õigusega nii mitmel puhul oli antud märgata“ (lk. 25). Kui Kivirähk „kolme öela inimese läbi“ (lk. 27) kaotab veel koha, siis on ta oma närvidega eriti hädas. Seda häda suurendavad veel vastaste avalikud solvamised ning kallaletungid ajakirjanduses. „Ons tema süü tõesti nõnda suur? Ja on nad ise täiesti süüitud? Kes on nende seast see, kes tohib talle kiviga visata? Ja ta kirjutas neile vastuse, millesse valas kõik selle kibeduse, mis temal silmapilgul üles kees. Kui temale keegi ei halasta, siis ei anna ka tema enam kellelegi armu. Silm silma vastu, hammas hamba vastu, nii on praegu elu“ (lk. 48). Nii on Kiviräha arvamine. See annab ta olukorrast küllalt selge pildi, mis sisemiselt õigustab teda pidama inimest kõige verejanulisemaks hundiks, kes „orjastab ning ekspluuteerib teist kogu eluaeg ja tunneb sellest lõbu“ (lk. 169).

Kirjanduslikult võttes võime antud pilti ja olukorda, milles sipleb Kivirähk, üldistada ja anda sellele laiema ulatuse, mis annab aimu moodsa orjuse ränkusest ning laastavast mõjust nii üksiku kui ka ühiskonna elus.

Sarnaseid kibedaid närvilisi Kivirähki on palju, kes kirudes ja sajatades maksavad endiste sõprade veksleid ning ise koos perekonnaga nälgivad.

Käesoleval juhul pole aga kirjanduslikul inimesel raske Kivirahas ära tunda autori enda rasket saatust ja „häädes sõprades“, nagu Kusta Savipardis j. t., konkreetseid isikuid, samuti kui pole raske teoses märgitud olukordi, ajakirjanduses jagelemisi j. m. kõrvutada faktiliste sündmustega lähemast minevikust. Asjaosalised võivad seepärast võtta teost arve-õiendamisena. Laialdasele lugejaskonnale pole aga see joon oluline. Esi-joones annab teos ikkagi pildi üldisest majanduslikust olukorrast ja selle all kannatavast üksikust tundlikust inimesest, kes heitleb kogu oma jõuga, et ummikust kuidagi välja pääseda. Teosel on kahtlematult oma tervendav ning positiivne mõju Kiviräha keskse kaju kaudu, kes kangekaelselt ei anna alla oludele, kes ei otsi vigu mitte üksnes teiste, vaid ka enese juurest.

„Ega see kirumine üksi ka midagi aita,“ hakkas Kivirähk talle vastu vaidlema. „Minu arvates meie haigus on seegi, et me ainult kirume ja mitte midagi ei tee“ (lk. 162), argumenteerib ta valitsust kiruvale vanale metsavahile. „Tema skepsis ja irooniline suhtumine inimlikku tundeellu hakkas talle tunduma suure eksitusena“ (lk. 155). Ja seda just metsavahi poja Sigurdi ja Inese suure sügava armastuse tõttu, mis tõesti võib anda elule veel sisu.

Antud olukorras on see veel liigagi suur optimism, mis on Kivirahas säilinud, kui ta teose lõpus lausub peale oksjoni tühjas toas oma murtud naisele: „Pole midagi, tuleb elu jälle uuesti otsast alata. Mõne päeva pärast on mul töö valmis, ja kui ma ka edaspidi korralikult tööd teen, saame kuidagi läbi. Tuleb täita oma kohust, kuni maailm muutub paremaks. Ja ükskord ta peab muutuma“ (lk. 231).

Kiviräha kaju on autorile lähedane ja tundub sageli nähtuna liiga subjektiivsena, — alalised kurtmised ta närvide pärast on vahest liiga korduvalt alla kriipsutatud. Vähemagi rõhutamisega oleks lugejale küllalt mõistetatav Kiviräha närvide seisukord. See subjektiivsus aga annab kujule üldjoontes ka ta psühholoogilise töepärasuse ning reaalse usutavuse, mida senini pole saanud öelda Kärneri proosateoste kangelastest. Kivirähk on autori poolt suudetud esitada elava inimesena, kelle kannatusi usub lugeja ja kelle raskele saatusele elatake kaasa.

Niisama elav ja huvitav kaju on metsavaht Tehvan, kes kange arvustama valitsust ja üldist elukorraldust, kelle solvav keel ei jäta puutumata isegi riigivanema suvist ringsõitu. See on maa tagasihoidlik hääl ja üldine arvamine, mis kostab Tehvani suust, kuigi autori poolt pisut moderniseeritud ja kirjakeelestatud. Oma loomuliku mõistusega mõistab Tehvan nii mõndagi, mida asjaosalised riigimehed oma tegelikus töös ja parteihuvide kaitsmisel ei suuda õieti hinnata.

Peale Kiviräha ja metsavahi on teoses veel rida tegelasi, kes iseloomustavad suvist Elvat, mille looduses autor avastab ikka veel uudismaid. Need pole aga teose seisukohalt kuigi kaalukad, nagu armuihane tiisikusehaige, üliõpilane Adalbert Laul, niisama iharad õeksed Rita ja Asta Melekas, kellest viimane on armunud Kivirähka, daam punases — proua Margarete Kilp oma armukadedada härjasilmse mehega, keda ta ei armasta, alevielanikud — politseikomissar Gustav Kanep, kes jääb kõrtsis viinagi võttes ametnikuks, ärimehed Tõnis Pahkel, Kristjan Leevertang j. t. Autor on neile kõigile tõmmanud ainult vajalikud jämedad kontuurid — ja sellest jätkub. Ainult metsavahi poeg Sigurd Tehvan on saanud veel lähema iseloomustuse, kui jõuline arukas ja õiglase politikamees, kes parteituusade poolt, kellele ta on julgenud vastu rääkida, on erru surutud. Sama Sigurdi suu läbi lasebki autor kirjanik Kivirähale öelda õige olukorra, milles kahtlemata on tekkinud käesolevgi teos. „Peate orjama pankasid, teete vahest neile kuus päeva nädalas, nagu vanasti teomees tegi mõisale. Ja teile jäävad ainult ööd ja pühapäevad. Aga mis loovat tööd te siis enam võite

teha? Olete igavesti väsinud ja tülinud, teil pole mingit õiget tujut, teie mõtted aina kibelevad selle ümber, kust võtta homme raha vekslite pikenemiseks. Saan sellest väga hästi aru. Aga kas küsib avalik arvamine sellest? Teilt nõutakse aina meisterteoseid, aina geniaalseid ilmutisi. Ja kui teie neid ei anna, siis maetakse teid juba ammu enne surma ilusasti maha, loetakse palvegi pääle ning lauldakse oma õpetlik lauluke. Ja katsege, kui kerge on teil siis veel üles tõusta. Siis te peate juba tõeliselt imet tegema, muidu see ülestõusmine ei lähe enam mitte kuidagi. Nõnda on lood teie edasijõudmisega, armas Kivirähk. Isegi mustlase hobuselt ei saa mitut nahka, aga teilt, kirjanikelt, tahetakse seda võtta“ (lk. 196).

Ka Kivirähk ise tunnustab (lk. 38), et vastik on töötada „turu jaoks“, kuid midagi pole teha — „rida on raha“, millega saab õiendada vekslid. See ütleb juba kõik, mis öelda selle sisult huvitava ning aktuaalse teose vormist. See katsub vabandada selliseid lauseid, nagu: „Ta nägi neid täiesti selgesti, nagu oleks ta maganud ja näinud und, aga ometi ta tajus oma keha ning teadis, et ta on ärkvel“ (lk. 78), või „Tema pea huugas, tema jalad külmetasid, aeg-ajalt läbisid tasased keerutavad valuhood tema sisemust, kuid ta ei pööranud millelegi tähelepanu“ (lk. 76).

P. Hamburg.

Albert Kivikas: **Vekslivõltsija**, ühe boheemlase pühtimus. Romaan. K.-ü. „Loodus“, Tartus, 1931. 198 lk. Hind 6 kr.

Selle teose ümber tekkis juba enne trükist ilmumist kibedat sensatsioonivõitu, mis on vahepeal veelgi tihenunud. Katsugem siiski hinnata teost puhtasjalikult, laskmata ennast häirida sensatsiooni kõrvalmõjudest.

Romaani peategelane, Johannes Lodjapuu, on vaese sauniku poeg, omandab uskumatu vaevaga hariduse, avastab endas alles kooliealise noorukina kirjanikuande, leiab tunnustust, saab peaaegu üle õõ kuulsaks — ja hukub mõne aasta jooksul. Miks? Põhjusi on mitu; kõige kaaluvam on nende kõigi ühtesattumine.

Nälginud, poolalasti, koolis oma vaesuse ja vaesusest oleneva räpase tõttu kõigist põlatud kohmakas ja saamatu maapoiss satub äkki sootuks uutesse elutingimustesse ja uude, tundmatuisse õhkkonda. Kirjanikud-boheemlased võtavad ta oma kilda, viivad ta kaasa restoranidesse, kohvikusse, seltskonda. Metsmehe aplusega ahnitseb üllatavast õnnest alles juhm ja oimetu saunikupoeg kahe käega äsjaavastatud vastse maailma hüvesid: sööb, joob, armatseb, — kõike ühteviisi näljaselt, jõhkralt, toorelt. Päeva pealt toimunud muudatus olukorras, ümbruses ja võimalustes ei anna aega kohaneda ega tajuda, mis on oluline, mis mitte. Nagu pimedast toast äkki valgesse sattunu, ei näe ta värvivarjundeid ega üksikasju; ei anna endale aru sellest, mis äkki muutunud olukorras on hea, mis halb. Ta ei taipa üldse muud kui kõige elementaarsemat isukustutamise-võimalust ja küllastub kauanälginu innuka ihaga. Siin peitubki saatusliku hukkamise esimene põhjus: lapse-east saadik alatoitlust kannatanud, küpsemis-aastatel järjekindlalt näljutatud organism ei suuda ootamatut kolmel frondil toimuvat priiskamist seedida ning rikkineb. Lodjapuust saab alkohoolik, suguhaige ja neurasteenik.

Teiseks hävingule viivaks põhjuseks on Lodjapuu iseloom. Võib-olla on ta juba sünnipäraselt mandunud (seda lubab eeldada teatav andekus ja tundelisuus); kindlasti aga on kasvamis- ja küpsemisaja üliirasked elutingimused teinud talt elujõuetu, sisemiselt tasakaalustamatu olendi, kes võib küll tunnustustväärivaid teoseid luua kirgliku vaimlise palangu ajajärkudel, kes aga ei suuda püsivalt ja järjekindlalt töötada normaalseis tingimustes. Seda enam, et alkohol ja haigus järjest nõrgendavad niigi nõrka tahet ja vastupanemisjõudu.

Kolmanda põhjusena tuleb arvestada erakordset aega, mis ei võimalda kellelegi rahulikkude ja korrapärasest vaimlist küpsemist, vaid noored enneaegu ellu paiskab, närve kõrvetab, jõudu kurnab, inimesi sunnib olema alalise kõrgepingi all. Eriti neid, kes vaimliselt ulatuvad üle keskpärasuse ja kelle tunded on ülemäära hellad.

Ja keda kõige lisaks mõjustab demoraliseeriv miljö: see boheemkond, mille kirjeldamist Kivikale mõnelt poolt nii väga pahaks pannakse, kuid mis pole Johannes Lodjapuu kurva saatuse peateguriks, isegi mitte oluliseks momendiks ta hukkamisloos. Antud eeldustel oleks Lodjapuu hukkunud ka igas teises keskkuses; see on asotsiaalne, endassearmunud, edev egoist, kel pole jõudu ennast maksuma panna ja kes end ära kulutab üle jõe käivais enesemaksmapanemis-pingutustes. Üks arvutuist ebanormaalse aja sünnitatud „inimestest ilma eluloota“, kelle kurb saatust tekitab küll kaastunnet, kuid ei vapusta, sest et ses puudub kangelaslikkuse-joon.

Kangelaslikkuse, elutahte ja rõõmsa võitlushimuga on autor varustanud Lodjapuu noort abikaasat Liad. Ses naises on olemas kõik, mis puudub Lodjapuul ja Lodjapuud allakiskoval ümbruskonnal. See haruldase vitaalsuse ning sitkusega naine on temale omistatud „positiivsusest“ hoolimata täitsa usutav ja veenvalt plastiline tänapäevainimene. Nagu näha romaani lõpulehekülgedelt, on Lia kuhu varal tahetud iseloomustada uut, paremat, jõuküllasemat ajajärku, mis olevat saabumas areenilt lahkuvate elustpettunud nõrgaiseloomuliste „revolutsioonilaste“ ajajärgu asemele, kelle saatuseks olevat olnud „hävitada ja hävida“. Taganedes „uue aja ja uue vaimu“ eest usub Lodjapuu oma pihtimuse lõpül, et on tulemas parem aeg paremate inimestega; ning autor tundub seda uskuvat ühes temaga. Mitte asjata ei lase ta Lodjapuud vabasurma minekuga end oma käega karistada „oma nõrkuse eest... oma suurushulluse, oma epigoonilise¹⁾ boheemluse eest“.

Mis puutub nüüd Lodjapuu hukkamise taustaks valitud boheemkonda, siis on selle kirjeldamisel tõepoolest tarvitatud paiguti väga tumedaid värve, ilma et see ometi tarvitseks häirida kedagi, kes romaani ideelist külge võtab tõsiselt. Et miljööd kirjeldades autori peamiseks eesmärgiks on olnud aja ja järgu ja selle mõjude iseloomustamine, siis ei kaalu palju ka mõningad liialdused. „Vekslivõltsija“ kui kunstiteose sisemise loogika seisukohalt aga pole hoopiski tähtis, kas selle või teise boheemlase kuhu joonistades on pisut liialdatud, sest tähtsad pole siin üksikud kujud, mis kui seesugused etendavad sündmustikus väga väikest osa ega ole eemalseisjale kuigi huvitavad isikute n a. Isiklikke jooni võivad neist Jorgenitest, Maarustest, Asmustest ja teistest fantastiliste nimedega kirjanikest otsida need, kes ehk tunnevad endid kuidagi puudutatud olevat; tavalist lugejat huvitab üksnes nende kuhu ilmestatud vaimulaad: see kildkondlik, kitsarinaline, omakasupüüdiik kihihuvidele elada tahtmine, mis ei iseloomustanud lähemas minevikus kaugeltki kirjeldatavat ühiste aineliste huvidega seotud ringkonda üksi, vaid mitmeid muudki ringkondi, nagu me kõik küllaldaselt teame.

Kunstiteosena on „Vekslivõltsija“ haruldaselt terviklik, kõigis osades tasakaalustatud ja ideeliselt hästi läbimõeldud romaan, — parimaid romaane käeoleval hooajal, arvestades napilt-asjalikku ainekäsitlust, sirgejoonelist kompositsiooni ja loogilist järjekindlust. Stiil on kaine, teataval määral kuiv. Keeleline külg jätab kahjuks paiguti mõnda soovida, eriti lõpu poole, kus isegi lauseehituses leidub mõningaid viperusi, mis rikuvad stiilipuhust.

M. Sillaots.

1) Minu sõrendus. M. S.

Neli „Noorusmaa“ almanahhi. Almanak I. Tallinnas 1929. 76 lk. Hind 1 kr. Noorusmaa II almanak. Tallinnas 1930. 128 lk. Hind 1 kr. Noorusmaa III almanak. Tallinnas 1930. 192 lk. Hind 1 kr. 50 s. Noorusmaa IV almanak. Tallinnas 1931. 136 lk. Hind 1 kr. 30 s. Kõik koostanud E. Martinson. Eesti Õpetajate Liidu kirjastus.

Võrsuva inimolendi lektüürvara peab olema hästi ning asjatundlikult valitud, sest personaalsuse aluselementide hankimise ajajärgust sõltub isiku elutee põhisuund. Nagu teada, omab erilist tähtsust puberteediarengul ammutatud materjal, mis võib saada vastavalt ainesele positiivseks või negatiivseks alusmüüriks tulevasele isendile. Seepärast on ülitarvilik, et meie kasvatusteadlased omistaksid teadlikult enam tähelepanu meie võrsuva noorsoo raamatulisele miljööle. Kirjatähelise keskkonna süstemaatset ning positiivset viljelust oma noorsoole peab soodustama kõigiti iga kultuurriik, kui talle on kallid ta tulevik. Meil on sel alal veel paljugi söödis, ja palju ilusaid käituskatsetusi on kängunud (mõlen meie noorsoo-ajakirjade saatust, eriti originaalsemat, positiivsele maailmavaatele rajatud koolinoorsoo-ajakirja „Tõusmed“); seepärast väärib iga soliidne algatus noorrahva lugemisvara rohkendamiseks nende poolehoidu, kelle südamel on meie järelepõlv.

Eesti Õpetajate Liidu kirjastik sisaldab muu seas neli senini-ilmunud „Noorusmaa almanahhi“, mis nõuavad ruumi noore lugemislaua. Vaatleme põgusa pilguga neid almanahhe ajajärjeliselt.

Nagu kõik kõnesolevad almanahhid, sisaldab ka „Almanak I“ mõneleheküljelise n. n. noorte valla, mis asetseb teose lõpposas. Almanahhi pärisosastikus esineb kuus eepilist proosapala ja kolm värsspala. Nende lugemistükkide kaudu representeerub kaheksa autorit, kellest küllaldast silmapaistvust omavad meie noorsookirjanikud J. Parijõgi, J. Kuulberg, J. Jaik. Mõjuvamateks lugemispaladeks peab allakirjutanu Selma Lagerlöf'i jutundit „Vana Agneta“ ja V. Korolenko' katkendit „Pime muusik“. Esimene lugu kinnitab meile veel kord: Ükski ei ela enesele, ükski ei sure enesele — ja Korolenko tuntud fragment kõneleb õilsast, südamlisest sõprusest. Aga huvitavad on muudki palad, nagu Oscar Wilde'i muinasjutt „Noor kuningas“, millest müstilis-sordiinselt kajastub sotsiaalne hädakisa lugeja hinge.

„Noorte vallas“ esineb algkooli V klassi õpilaste 5 tööd. Vahedama sulega on kirjutatud teemastikut omavahel erinevad esimesed palakesed: „Koolist“ (autor: Johannes R.) ja „Surnuaiavahi unenägu“ (Osvald K.).

„Noorusmaa II almanak“ on paisunud esimesest vähe paksemaks. Siingi esinevad meie noorte-kirjamehed J. Parijõgi, O. Luts, J. Jaik ja väliskirjanikkudest Larin Kyösti, William J. Long, Ferenc Herczeg, Teuvo Pakkala.

J. Parijõe „Hingi päästmas“ on põnev ja uljateoline jutund. See on väga sobiv võrsuvale noorsoole tänapäeval, mil nii väga püütakse säästa oma nahka. O. Lutsu „Mälestusi“ on muidugi huvitav jälgida nii noorel kui vanal. Nõnda pakuvad needki kõnesoleva almanahhi mälestusveerud elavat huvi. Larin Kyösti „Loomapiinajad“ on eetilistele põhimotiividele rajatud jutund. See osavasti varjatud sihiga kunstipärane põnev palake on noortele õpetlik ning kindlasti suurema kasvatava mõjuga kui kümme kasulikku loomakaitsja kõnelust.

Laste (eriti karjalaste) kujutelmade kontsentrisse kuuluv Agnes Taar'i „Tähik“ on eeleegilise värsipaariku salmivormi valatud leinalugu musta täht-otsmikuga lehmast, „ahtraks ken osutus sui“, kes tapetakse ning keda sõbrad põldude keskel röökides ootavad asjatult. J. Jaigi „Peninukkide Kirges“ on muinasjutundlik huvitav lugemine uhkest Toomasmäe hobusest, kelle esivanem pärineb peninukkide vürsti uljast sõjarastust. William J. Long'i „Kutsumatu võoras“ on küllaldaselt huvitav ning elav loomajutt va-

nast saagitsevast jääkarust Matvok'ist. Soome noorsookirjaniku Teuvo Pakkala „Lugemistikk“ on kena vahelugemine poiste kirjatähe jahivalust ning kuulsa „piiskopitikuga“ lugemise mõnust.

Jutustava proosa huvitavaks palaks II almanahhis on veel J. Jaigi „Taela Matti jälgedes“. See suvituslugu Lapimaalt näitab, et Taela Matti jahijutu romantilisi jälgi ajavad armastusega veel tänapäevalgi soome suuremad jahijõugud ja üksikud pühapäevakütid.

II almanahhi sisund erineb eelmisest mõne õpetliku vesteloo (Hans Dominik'i „Konnasupp“) ja paari populaarteadusliku vahepala (Helmi Jansen'i „Kunsti parema mõistmise poole“) poolest.

„Noorte vallast“ hakkab eriti silma kolm esimest algkooli VI klassi õpilaste lugu: Endel R. — „Pilte möödunud aegadest“, Ervin V. — „Tööd otsimas“ ja Georg P. — „Kase elulugu“.

„III almanak“ on suurim kõnesolevaist. Selle sisund koostub 16 põhinumbrist ja 5-punktilisest „noorte vallast“.

Eelmistes almanahhides innukalt esinenud „vanade“ autorite Parijõe, Jaigi (kelle töid ei puudu üheski kõnesolevas koguteoses), Kuulberg'i ja Taar'i esinemise kõrval rinnastub nüüd rida „uusi“ autoreid. Neist uusist originaal-esitistist oleksid mainitavad A. Adson'i lõunadialektiline südamlükk sõnastatud värstssteos „Pärlijõgi“ ja M. Sillaotsa hoogus-õpetlik ning noorte seiklusvalu saneeriv jutund „Juta ja Mika suur seiklus“. Samuti väärrib hindamist A. Peerna populaarteaduslik ja piltidega varustatud kirjeldis „Setumaa südames“. Meie kagukolkalise „eksootika“ — Setumaa kultuuri ja tsivilisatsiooni aeglasel sammudel tohiks tähtsaks olla kõigile lugejatele.

Välisautoreist esinevad kõnesolevas almanahhis väarikalt Alphonse Daudet (müstiline — „Kolm jõulumessi“), John Ruskin (põnev muinasjutt — „Kuldse Jõe kuningas“), E. Tširikov („Kolja ja Kol'ka“), Ellen McKeay (pinevusriikas — „Vangistatud tennismeister“), Nathaniel Hawthorne (vääruslik muinasjutt — „Kulla võluvus“). Esiletõstet väärrib eriti Boris Žitkov'i „Vee all“. See jutustis õpetab elu hindama. „Hulljulgus“ — poisikeselik vallatus — mäng inimeseluga on taunitav. Elu on enam väärt kui naljalugu, anekdoot.

„Noorte valla“ lisandeist huvitavad allakirjutanut seekord enim „Vana saapa elulugu“ ja „Luige laul“.

Läinud aasta jõululauale ilmunud „Noorusmaa IV almanak“ on meeldiv noorsoo-raamat. Juba väliselt oma tagasihoidlikus ning soliidses kaanes, kutsus see O. Martinson'i illustreeritud almanahh end avama. Sisundina leiame sealt järgnevaid lookesi (kahjuks puudub sel toimetisel sisukord): 1. Ed. Nukk: „Ühe linnukese elu“, 2. Juhan Jaik: „Kiigapuu ja Hundipukk“, 3. O. Allan: „Pilli-Peetri unenägu“, 4. E. Landman: „Sveniristsed“, 5. Aug. Mälk: „Lennu lõpp“, 6. Boris Žitkov: „Vee kohal“, 7. Herbert Best: „Neli salapolitseinikku“, 8. J. Parijõgi: „Pühajärvele“, 9. Pikka Veitsi: „Tormilind“, 10. Pikka Veitsi: „Rannaveert mööda“, 11. Pikka Veitsi: „Viimene sügispäev“ ja 12. „Noorte vald“.

Kui seda sisustikku mõnesõnalise selgituselise ja hindelise mõõtmeaga riivata, siis selle numbrist autoreist pälvivad eesti kirjanikud enam allakriiputamist kui näit. I numbris. Juba esimese lookese, Ed. Nuki „Ühe linnukese elu“ süžee — abitu linnukese päikesetu elupäev — paelub lugeja meeli. Eetilised „suurused“: truuus, ausus, sõprus, armastus, egoism jne. on huvitavalt seostatud tendentsituks kunstipäraseks tervikuks. Huvitavad on ka J. Jaigi muinaslooline rehepapi-tondijutt „Kiigapuu ja Hundipukk“ ja Aug. Mälgi „Lennu lõpp“. Viimane lugu puudutab valusat probleemi: haritlaste elukünnisele astumise küsimust. Kuhu minna, mida teha, kas saan oma elujõudu rakendada, kas keegi vajab mu vaimu- või kätetööd — need küsimused leiavad kõnesoleva lookese lõpplahenduse kaudu kahjuks

eitava vastuse. „Kärbitud tiibadega“ haritlaspoiste maailmalend lõpeb traagilise fiaskoga.

Välisautoreist väärib hindamist eriti B. Žitkov'i „Vee kohal“. See on kõrgepingeline ning huvitav lugemine tänapäeva liiklemiselust — vete kohal. Kallimeelse mehaaniku-õpipoisi eneseohverdus teiste eest on südamesse sööbiv.

„Noorte vallast“ esikohale, vägisi „vanade valda“ kipub Leida Martinson'i muinasjutuline patsiifistik „Rahukannel“. Võib-olla ongi autor juba vabanenud lapsekingadest, „Rahukandle“ motiivide põhjal nõudleb vaimsus küll uut asetust.

„Noorusmaa“ almanahhide senini-ilmunud seeriat kokkuvõtvalt hinnates võime kinnitada nende noorsoo-raamatukeste positiivset tähendust. Almanahhide võrdlemisi lühikesel ilmumisteekonnal on teatav edu konstateeritav: Viimane teos tundub tüsedam ja oma autorid on vaimses avangardis (I kogus — vastupidi). Almanahhide toimetaja hr. E. Martinson on näinud tulusat vaeva kaastöö innukal hankimisel. Jääb soovida, et seegi noorsoo-koguteos ei lõpetaks oma perioodilist käiku. Ning nende ridade kirjutaja isiklik soov oleks, et toimetaja püüdleks tulevaste almanahhide teenistusse rakendada veel enam eesti sulerahvast ning annaks veel rohkem ruumi noorte avaldistele, sest noorte häält ei ole kuulnud meil veel kunagi küllaldaselt.

Lõpuks peame ometi halvustavalt alla kriipsutama kõnesolnud almanahhide üht ala — nende õigekeelsuslikku külge. Lubatagu lahkesti seekord loobuda näiteist (neid leiduks rikkalikult — igast numbrist) ning otsekohe niitada, et olukord ei ole sel alal kaugeltki rahuldav. Puudusi on seal mitmepalgelisi: tüüpilisi trükivigu, ortograafilisi ja morfoloogilisi komistusi ning nähtavasti kirjastuse „eriseisundeid“ meie õigekeelsuse suhtes (juba tiitlis: *almanak pro almanahh jne.*). Eesti Opetajate Liidul ei peaks olema põhjust ignoreerida Akadeemilise Emakeele Seltsi ja Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna kompetentseid ning positiivseid keelelisi otsuseid.

Opetajate Liidu kirjastik olgu korrektsema keelerakendusega!

A. Vaigla.

Walter Anderson: Das Lied von den zwei Königskindern in der estnischen Volksüberlieferung. Sonderabdruck aus den „Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“ Bd. XXVI. K. Mattiesens Buchdruckerei Akt.-Ges. Dorpat 1931. 131 lk.

Eesti uuslaulu ainek on uurijaile senini olnud peaaegu täieline uudismaa, sest ei sel alal üleskirjutatud laulude teisendeid pole kuigi palju. Need uuslaulu teendid, mis vanade, kiiresti hävivate rahvalaulude kõrval muu seas on üles kirjutatud ja vanematesse rahvaluule käsikirjalistesse kogudesse saadetud, umbkaudu 25 000 varianti, sisaldavad küll palju iseisvaid tüüpe, millel aga on võrdlemisi vähe teisendeid, needki üksikud ning juhulised. Nende ainete põhjal üksi on raske lahendada uuslaulu arengut rahvasuus.

Teiselt poolt ainek uurimisel rahvusvahelises ulatuses huvitab eriti saksa folkloriste eesti uus rahvalaul; on ju selle sisu suurel määral ammutatud saksa kirjanduslikest või suusõnalistest allikaist.

Prof. W. Andersoni tänuväärne eestvõttel on tehtud tarvilisi eeltööd uute laulude uurimiseks. Üliõpilaste kaudu on juba mitme aasta jooksul nii osalisi kui täielikke ärakirju valmistatud Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvaist uutest lauludest, mis tähestikuliselt laulu esimese värsi järele nõnda on järjestatud, et kõik sama tüübi lauluteendid on üheskoos. Koostatud on ka esialgne trükitud laulikute nimestik ja nendes leiduvate laulude tähestikuline algvärsi-nimestik. Eelmainitud algvärsi-nimestikkudeta pole mõel-

dav uute laulude uurimine. Trükitud laulude värsinimestik peaks koostama samal alusel ka senini ilmunud vanadest trükitud rahvalauludest, sest sealgi on ilmne kirjanduslik mõju.

Prof. W. Andersoni ülalmainitud töö kuningatütre ja kuningapoja laulust käsitleb eesti uuslaulu põhjalikku ridarealist värsianalüüsi. Uurimuse lähtekohaks on 89 teisendit, millest on 34 trükitud laulikes ja nende äratrükkides, 48 kirjapanu rahvasuust ning 7 teisendit mälestusalbumitest. Kõige vanem teisend on üles kirjutatud 1861. ja 1869. a. vahel, sisserännanud läti tüdruku Karoline Tiller'i käsikirjalises laulikus, kes selle laulu maha kirjutas arvatavasti mõnest mälestusalbumist.

Eestis esineb kuningalaste laul kahes redaktsioonis ja peale selle Lydia Koidula kunstluuletisena. Näitena toome siin laulu esimese salmi:

Pikk redaktsioon.

Üks kuningatütar
Ja kuningapoeg,
Kes teineteist tundsid
Ja kurbtuses nutsid, et kokku ei
saand.

Lühike redaktsioon.

Üks kuninga tütar
.: Ja kuninga poeg, .:.
Nad trehvasid tihti,
.: Kui selleks sai mahti .:.
See armastav paar.

L. Koidula ümberluuletis.

Kaks kuningalast kord köitnud
Arm siidisõlmilla.
Veevahet neil meri heitnud:
See lainetas armuta.

Kuningatütre ja kuningapoja laulust on kirjutatud (Dresden, 1917) E. Rosenmüller väitekirja: „Das Volkslied: Es waren zwei Königskinder. Ein Beitrag zur Geschichte des Volksliedes überhaupt“, kus uurija, kes eesti laulu olemasolust midagi ei ole teadnud, on jaganud saksa teisendid 5 redaktsiooni.

Prof. W. Andersoni vastava ridarealise tekstianalüüsi põhjal selgub, et eesti kuningalaste laul põlvneb ülaksaka redaktsioonist ja on levinud siia suusõnalise allika kaudu. Alul, kuni 1864. aastani, levis see laul Eestis kas suusõnaliselt või käsikirjaliste mälestusalbumite kaudu, hiljemini (peale a. 1864) peamiselt trükitud laulike kaudu, mis põhjenevad J. Brandt'i „Eestimaa Öpik'u“ lauluteksti alusel.

Eesti kuningalaste laul on kirjutaja arvates tekkinud kas XVIII sajandi kolmel viimasel või XIX sajandi kolmel esimesel aastakümnel.

Eestis tuntud kuningalaste lauluviise, mis osalt iseseisvad, osalt saksa vastava laulu viise kaudselt meelde tuletavad, on 4, millest leidub 15 kirjapanu. Viisid, vastupidi peamiselt mälestusalbumite ja trükitud laulike kaudu levinud sõnatekstile, on levinud siin just suust suhu edasikantuina.

Lisaks Rosenmülleri väitekirjas tähendatud selle laulu esinemisaladele (seda laulu tunnevad ka hollandlased, taanlased, rootslased, vendid, ungarlased, ukrainlased, retoromaanid ja lätlased) ja prof. W. Andersoni poolt teadusilmale esilemanatud ja juba uuritudki eesti lauluteisenditele esineb see kuningalaste laul veel mujalgi.

Venemaal (Peterburis) on ilmasõja ajal Vladimiri kadettidekoolis või-malikult vist mõne saksa keelt mõistva ohvitseri või kadeti tõlke järele (?) vastavat laulu marsilauluna kasutatud.

Palju lühemal kujul esineb katkenditena sama laul ka soome keeles. (mag. A. Reponen'i suusõnalisel teatel). Huvitav oleks kindlaks määrata, missuguste allikate kaudu see laul Soome on sattunud, kas Rootsi, Saksa või Eesti vahetaliitel.

Elmar Päss.

K. A. Hindrey: **Tõnissoni juures (Elukroonika V)**. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1931). 248 lk. 39 pilti. Hind 4 kr. 50 s.

Hindrey on oma elukroonikast õnnelikult jõudnud juba üle 1100 lehekülje valmis kirjutada, jõudes seejuures viienda andeni. Seega ületavad need mälestised mahult kõik meie senikirjutatud ja ilmunud memuaarid. Loodetavasti tuleb sellele veelgi lisa, sest sündmuste ja autori oma elu jälgimine lõpeb siin 1910. aastaga, kus autor on alles 35-aastane. Peale märgitud aastaarvu on autor oma paremas meheas kahtlemata palju sündmusi läbi elanud, mis vääriwad käsitlust ja elukroonikasse paigutamist, et see saaks pidev. Üldsuse seisukohast on hilisemad sündmused ja meheas teotsemised vahest tähtsamad kui esimestes osades avaldatud puhtisiklik materjal, kuigi need sündmused on alles liiga värsked ja nende hindamiseks puudub vajalik ajavahemik. Ometi ei takista see veel midagi, sest Hindrey on praegu ju alles oma täies loomis- ja teotsemisjõus.

Alles käesoleva andega asub Hindrey meie avalikku ellu. Pariisis läheb tal elu rahapuudusel ning alalise nälgimise tõttu kibedaks ja autor otsustab tulla kodumaale, kus arvab haritud jõudude vähesuse tõttu enesel ees seisvat suure ning laia tegevusvälja. Aga milline see tegevus kodumaal peab olema, seda ei suuda ta isegi endale õieti ette kujutada. Ta tunneb ainult vastuvaidlematut tahet saada „Postimehe“ toimetuse liikmeks ja see on kõik. Lähemast tööst ega tegevusest pole tal mingit kujutlust. Ja nii ta ruttabki siis neljanda klassi vagunis kodumaale, ja peale lühikest peatust Riias seisab ta ühel päeval ootamatult „Postimehe“ raamatukaupluses, müts peas, ja soovib Tõnissoni jutule. Juba kohe lööb ta esimese dissonantsi väikekodanlise Tartu kommetesse, kui ei paljasta kaupluses pead, ja saab müüjannalt selle eest noomiva pilgu. Ka Tõnisson ei jõua vastu seista noormehe nii kindlale ning tugevale tahtele toimetuseliikmeks saada ja Hindrey jääb „Postimehe“ toimetusse esialgu ilma kindlakujuliste ülesanneteta. Ülesanded hakkavad aegapidi kujunema.

Seega on tulnud siis Hindrey maailmalinnast vaiksesse kodanlikku ja pajunenelaslikku Tartusse, kus hakkab kujunema alles esimene eesti haritud seltskond. Oma väikese ning kitsa olemisega tundub see paljunäinud Hindreyle kõik veidrana, inimeste jonnakas ja saamatu omapäratsemine koomilisena. Sellele seltskonnale paistab aga Hindrey võõra maa linnuna, kes oma suurte erinevustega ei passi sellesse seltskonda, kuid keda tuleb olude sunnil siiski sallida ning vastu võtta kui oma.

Hindrey asub otse selle kujunemisvaludes väänleva seltskonna südamesse ja ta tunnetab rohkem kui ükski teine selle kulissidetagust armetust ja veidrat, iseteadvat jonnakat abitust. Eriti iseloomustavad selle seltskonna saamatust ja kitsarinnalisust paar „Postimehe“ väljasõitu, kus mängitakse samu mängu mis külaski ja kus katsutakse põõsa taga kõrvale hiilida suurest karskuse survest, mis maksmas seltskonna juhi Jaan Tõnissoni kategooriilisel nõudmisel. Hindrey lähemal silmitsemisel on eesti tõusvad haritud naistähed unustanud oma juuste kohta tarvitamata isegi vajaliku hästi tiheda kammi. See kõik näitab, kuivõrt vähe rõhku panid tolaeagsed haritlased oma välimusele ja iseloomuliku eesti jonniga võitlesid kõrgete ideede eest, mis seisid tugevalt kadakluse ja venetuse kammitsas. Ainult sisemiselt, mitte väliselt, taheti saada iseseisvateks kultuurinimesteks.

Need on huvitavad teravad ja arvatavasti ka erapooletud tähelepanekud, mis avaldab Hindrey käesolevates mälestistes, kui ainsam tol ajal Lääne-Euroopa kultuuris elanud, laiema silmaringiga eestlane.

Selles õhkkonnas tekkis ka Noor-Eesti liikumine oma juhtlausega: „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!“ Loomulikult pidi see liikumine välimuses ja kommetes vanaeesti viisukultuse kindlate harrastajate poolt suurt vastuseisu leidma ja nooreestlaste vastu välja kutsuma süüdistusi mitterahvusluses, nagu seda tegelikult ka tehti. Hindrey mälestised lubavad siiski erapooletult veidi pilku heita nende kahe voolu põh-

jalikesse erinevusisse ja sügavasse vastuoludesse otse tegelikkude elunähi-
ste järele. Noor-Eesti liikumise tekkimine oli paratamatu sellisel aja-
järgul, mäherdusena iseloomustab Hindrey käesoleva sajandi algust. Ai-
nult äärmiselt terav vastuataak suutis päästa eesti haritlaskonna ja rah-
vuskultuuri sellest ummikust, kuhu ta oli jooksmas. Hindrey asub vormi-
liselt küll „noor-eestlaste“ vastasleeri, kuid oma olemuselt kuulub ta rohkem
siiski nende kilda.

1905. aasta ärevaid aegu, revolutsiooni ja sellele järgnenud karistus-
salku ning rasket poliitilist reaktsiooni valgustab autor nii väliste sündmuste
kui sisemise kõrgepinge kaudu, mis tekib kahe eesti leeri, sotsiaaldemokraa-
tide ja tõnissonlaste vahel. Võitlust „punase Tallinna“ ja „rahvusliku
Tartu“ vahel on käsitletud muidugi tartlase seisukohalt. Ajajärku iseloo-
mustavad alalised koosolekud koosolekute peale. Ülikooli aulast võitleb
Tõnisson punaste vene üliõpilastega ja „Bürgermusses“ punaste tallin-
laste — Pätsi, Teemandi ja teistega. Autor on katsunud erapoolelt
tabada mõlemate poolte sisemisi veendeid ja üldisi meeleolusid, kuid ilma-
selt on saanud Tõnissoni mõtted ning nõuded põhjalikuma ja mõistvama
esituse. Autor on Tõnissoniga kaasas pea kõigil koosolekutel ja oma pat-
rooni valmis kaitsma kuni revolvritudeni.

Siiski tundub, nagu oleks mälestiste autor rohkesti tabanud ka selle-
aegseid üldmeeleolusid, sakslaste kõikuvat, peata olekut ja erilist lahkust
Tõnissonile revolutsiooni ärevamail päevil, mässumeeste „hurraameeleolu“
ja Tõnissoni „kindlat joont“.

Segamini suurte sündmustega jutustab Hindrey ka tükikese meie har-
ritlaskonna ajalugu. Üliõpilasorganisatsioonide tekkimised „Eesti Üli-
õpilaste Seltsi“ sisemiste rahutuste ja lõhenemiste tagajärjel, asumine pa-
hemale ja paremale poole on saanud üldise iseloomustuse. Tudeng ikkab
värviteklit, kuigi ise jalutab Rüütliis, pesupaelad ripendavad alt püksisää-
rest ja riideis on heinapebred. Kuid tekkel on põhimõtteline ning oluline
küsimus, mis sunnib selja pöörama seltsile ja asutama korporatsioone.

Neil ärevail ajal tekkivad ka eesti karikatuur ja esimene pilkeleht
„Sädemed“, mille esimese numbri Hindrey valmis meisterdab 1905. a.
sügisel „Bürgermüsse“ suure rahvakoosoleku ajaks, kus sellel on meeletu
menu. Siitpeale hakkab karikatuur nõudma endale eluõigust ajakirjanduse
ja poliitilises võitluses. Raskeil surveaegadel saab Hindrey karikatuuriga
õelda nii mõndagi, mida ei luba teha vali tensorsõnas. Hindrey on käes-
olevas teoses toonud rohkesti oma tolleaegseid poliitilisi j. m. karikatuure,
mis iseloomustavad praegusele noorpõlvele tolleaegset olukorda ja „Säde-
mete“ üldilmet, ühtlasi ka ütlemisjulgust rasketel surveaegadel.

Ägedate võitluste vaheaegadel viibib mälestiste autor kodus, Pakku-
lis, kus läheb kõik allamäge ja jõuab lõpuks pankrotini. Kuid need osad
jäävad üldhuvi seisukohalt varju nende mälestisteosade ees, kus Hindrey
seisab keset eesti elu, kus keeb äge võitlus kõigil rindeil.

Mälestistes üldnähtusi haaravate kirjutite kõrval leidub rohkesti isi-
kuid, nende iselooe ja suhteid kirjeldavaid osi. Kogu tolleaegne „Posti-
mehe“ ümber koondunud haritlaskond, kes pidas ennast eesti vaimliseks
tsentrumiks, kultuuriliseks ja poliitiliseks juhiks, on saanud siin hind-
reyliku iseloomustuse.

Kõige rohkem tähelepanu on pühendatud „Postimehe“ omanikule ning
selle rühma vaimsele juhile Jaan Tõnissonile, kelle juhtnõõride ja tahte
järgi kõik teised teotsevad. Tõnissoni on iseloomustatud isemeeliku, kan-
gekaelselt jonnaka, kuid heasüdamelise rahvuskangelasena, kes „võis olla
laia žestiga, väga palju raha välja anda mõne meie arust ilmaaegse asja
peale, võis aga olla väga kokkuhoidlik ja väikeste väljaannete pärast kan-
geid põhimõtteid üles seada“ (lk. 179). Tõnissoni omapärane „põhimõtte-
tega“ iseloom, mis nõuab sageli „läbisõimamist“, asjatut räuskamist ja ot-
sekoheseid arvamisaivaldusi, hoolimata ajast ja kohast, tundub Hindreyile

veidrana, barbaarsena, kuid ta katsub sellega siiski harjuda. Kokkupõrked ei jää aga ikkagi tulemata mälestiste autori ja teiste lähemate kaastöölistega, kes pärast „Postimehe“ juurest jäädavalt lahkuvad. Hindrey on katsunud teda iseloomustada kui rahvajuhti siiski usutavalt-erapooletult — kodus, töö juures ja avalikel esinemisel.

Tõnissoni kõrval iseloomustatakse lähemalt veel teisi „Postimehe“ toimetuse liikmed, kaastöölisi Karl Menning'ut, Anton Jürgenstein'i, Ants Simm'i, Peeter Põld'u, Willem Reiman'it, Oskar Kallas't, Karl Kadak'ut, Jakob Ilves't, August Kitzberg'i, Eisenschmidt'i, Heinrich Koppel'it j. t. Jämedaid jooni on tõmmatud ka Tõnissoni vastastest, balti sakslaste juhtidest, sotsiaaldemokraatidest j. t. Need hindrey'likud iseloomustised oma kaasaegsetest väärivad kõik tähelepanu, kuigi autori teislane Hoia Ronk on seda oma „Kaasaegsetes“ varemalt juba põhjalikumalt, süstemaatilisemalt ja võib-olla tabavamalt teinud.

Kui arvestada kõike ülalmärgitud sisulist külge, tohiks käesolev mälestiste anne laiematele hulkadele oma aktuaalsusega rohkem huvi pakkuda kui eelmised anded, kus tuli jälgida lihtsalt autori isiklikku elukäiku.

Teose kompositsiooni ja stiili kohta tuleb öelda üldjoontes sama, mis on öeldud nende ridade kirjutaja poolt mälestiste esimeste annete kohta „Eesti Kirjanduse“ 8. nr. 1930. Siin valitseb samane boheemlik korrapärratus, juhulisus, nagu sealgi. Pole mõtet seda kordama hakata.

P. Hamburg.

Väike välismaine raamat venestusajast.

Maanpakolainen: Itämerenmaakuntien venäläistyttämisyritys 1886—1906. „Otava“ Helsinki (1908). 89 siv.

Peale 1905. a. sündmusi Soome põgenenud eesti pagulased on avaldanud seal mõnesugust kirjanduslikkugi tegevust. E. Wilde andis Helsingis välja eestikeelset pilkeajakirja „Kaaki“, keegi H. L. on kirjutanud ülevaate 1905. a. sündmusist Eestis *Vallankumousmyrsky Virossa* (1907), samasse liiki kuulub ka siin tutvustatav teos *Läänemeremaakondade venestamiskatse 1886—1906*.

Viimane on meil nähtavasti tundmatuks jäänud, ka vist ajaloolastele, järeldades sellest, et O. Liiv oma kirjutises „Mõningaid soome ja eesti ajaloo-uurimise ühisküsimusi“ (koguteoses *Tervitus lahe tagant*) seda ei maini.

Kirjastajalt hangitud andmeil on raamatu autoriks keegi Neumann, elukutselt õpetaja. Viimast võib järeldada ka raamatust endast. Arvatavasti on ta ühtlasi olnud vallakirjutaja. Ilmne on ka ta päritolu Põhja-Eestist, Tallinna ümbruskonnast. Nähtavasti on ta 1905. a. revolutsiooni ebaõnnestumisel põgenenud Soome.

Muide: pole vist olemas kuigi täpsaid teateid Soome põgenenud 1905. a. poliitiliste pagulaste koosseisust ega arvust. Kuulsin näit. 1929. a. sügisel Põhja-Soomes, Kemis, et sinnagi on ulatunud tol ajal eesti poliitiliste pagulaste tuly. Arvatavasti on seegi küsimus selgitusel „1905. aasta seltsil“.

Raamatus vaadeldakse põgusal lennul meie sündmusi 1886. ja 1906. a. vahel venestuspüüete seisukohalt. Käsitlenu esmalt venestamise eeldusi, vaadeldakse paiguti üsna rohke andmestiku valgustusel venestustööd raudteel, postil, koolis, kirikus, ajajärgu eelvuse edasianne ja peamiselt tõsisajalise ainekliku esitamine annavad raamatule teatava memuaarilise väärtuse, mis muidugi ei kindlusta objektiivset tõde.

Käsitlus pole mitte teaduslik, vaid meeoleoline, kus autor näib edasi jutustavat eeskätt isiklikult nähtud, kuuldud ja läbielatud asju. See kaasaegsete meeoleolude kajastus, ajajärgu eelvuse edasianne ja peamiselt tõsisajalise ainekliku esitamine annavad raamatule teatava memuaarilise väärtuse, mis muidugi ei kindlusta objektiivset tõde.

Autor märgib, et sakslased kogu 600 a. jooksul pole teinud kuigi ak-

tiivset ümberrahvustamistööd, ja toob otse paradoksaalse näite, et sakslased pole kirjutanud eestlaste jaoks ainustki saksa keele õpetust, küll aga on saksastamise tulisemad vastased C. R. Jakobson ja A. Grenzstein ise kumbki ühe seesuguse välja andnud!

Raamatukirjutaja esitab osalt lõbusaidki lugusid tänavanimelaudade, maanteeviitade, majatahvlite, poesiltide jne. venekeelistamisest. Iseäranis drastilised on näited vene ametnikkude atkkaemaksuvõtmisest, eriti rikkalik on sellekohane aimestik koolielust. Puudutatakse õige karikeerivalt vene keele õpetuse meetodeid. Jutustatakse õpetajate ja õpilaste ühiseist vigureist koolikatsumistel, muu seas ühest Võrumaa koolmeisterist, kes vene keeles nõrgad õpilased saatnud katsumise ajaks lähedasse küüni, kus külm lastel varbad ära võtnud. Samast pimesikumängu korraldanud inspektorid ja direktorid oma kõrgemale ülemusele. On päris kurioosum lugu haridusminister Deljanov'iga, kes soovinud isiklikult mõnes maakoolis kontrollida õpilaste vene keele oskust. Direktor määranud seks Habersti kooli Tallinna lähedal. Saatnud sealsed õpilased koju ning küüditanud Tallinnast paarkümmend vene koolipoissi kohale, ja „Novoje Vremja“ kirjutatud varsti, kuidas eesti külades lapsed on juba pea täielikult venestatud.

Tuuakse edasi näiteid õigeusu levitamisest riigivõimu abil, vallaomavalitsuste vintsutusist komissaride käpa all, asjaajamise viletsusist võõrkeelses kohtus. Jutustatakse lugusid üksikuist võimumeestest, nagu valla-rahade kõrvaldajast komissarist Issejev'ist, Saaremaa avantüristist Kasatski'ist, kelle alt Lümanda talupojad tee õhku lasknud, Rapla anarhistlikust komissarist Paul'ist jm.; huvitavaid märkmeid leidub ka J. Kõrv'ist.

Kuigi raamat lubab kõnelda kõigist Läänemeremaakondadest, on läti keelealalt ainult harvu teateid ja eestigi alal peaaegselt Põhja-Eestist. Kaugemad teated tunduvadki põhjenevat ajalehesõnumeil ega ole neil seda väärtust kui sellel, mida autor oma lähemast ümbrusest teab jutustada. Antav pilt on väga tume, kuid vaatamata tugevale ühekülgsusele suuris joonis siiski usutav.

Vahest paneb sinne meeldetuletus mõne kaasteadja mälestused liikuma ja — kas pole raamatu autorgi viimati veel elus?

*

Trükiparandust lugedes võin lisada, et vahepeal olen siiski leidnud raamatu kohta märkuse V. Reiman'i 1908. a. ajalookirjanduse ülevaates (ilmunud *E. Kirjanduse Seltsi Aastaraamatus I* (1908), lk. 199, kõnena ette kantud E. Kirjanduse Seltsi koosolekul 3. I 1909). Reiman refereerib lühidalt raamatu sisu. Autorist ei tea ta midagi (peab kirjutajat igatahes mitesoomlaseks, arvab, ta on „kodumaalt põgenenud kirjanik, kes oma elunähtusi võõrsil paberile on pannud“). Hindab teda asjatundlikuks ja kainelt otsustajaks.

August Palm.

Aruanne rahvaluule kogumisest 1931.

Eesti Rahvaluule Arhiiv on jätkanud eelmiste aastate eeskujul rahvaluule kogumist niihästi oma ametnikkude kui ka kaugemate kaastöölise abil. Arhiivi ametnikkudest ja stipendiaatidest on liikunud R. Viidebaum ja K. Leichter Tartu- ja Võrumaal, O. Loorits Viljandi- ja Saaremaal, H. Tampere Pärnu- ja Läänemaal, R. Põldmäe Virumaal (viimased kaks E. Kirjanduse Seltsi rahalisel toetusel). Väljastpoolt on andnud arhiivile kaastööd: E. Ariste, H. Neuman, M. Strandberg, V. Ernits, A. Espenberg, J. Elken, E. Kurg, O. Kallas, L. Vilmre, L. Jaakson, J. Sonts, G. Ränk, A. Vabarna, J. P. Sõggel, M. Sarv, J. Nyman, G. Ahlstrand, G. Gjärde-man, E. Forsman, S. Redlich, E. Levenberg, M. Pärn, G. Wehm, J. Piilberg, J. Rätsep, E. Vardja, G. Vilberg, A. Sauga, P. Ariste, A. Ploompuu.

M. Sild, E. Päss, P. Voolaine, E. Poom, F. Zupsmann, S. Kaev, M. Ehrenberg, J. Voist, M. Pommer, E. Treu, L. Soberg, M. Traks, L. Kuusler, E. Normann, O. Peters ja A. Poom. Peale selle on talletatud arhiivi hulk koolide vastuseid, laulualbumeid ja „Tallinna Posti“ korraldatud külalauulikute võistluse käsikirjad. Aastase kogumistöö tulemusena on saadud üle 10 000 lk. tekste ja umbes 260 viisi. 24 iseseisvalt ilmuvat ajalehte on saanud arhiivile priieksplare, millest on tehtud 1816 väljalõiget. Arhiivi on kasutatud aasta jooksul 1087 korda. Arhiivi on külastanud 320 inimest kodu- ja välismaalt.

Kõiki kaastöölisi ja ajalehti tänab ja jääb ka edaspidi abi lootma

Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Näidenditevõistlus.

Eesti Haridusliit kergendas näidenditevõistlusest osavõtmise tingimusi.

Eesti Haridusliidu juhatuse poolt möödunud suvel väljakuulutatud näidenditevõistluse tingimustes oli ette nähtud, et näidend langeb auhinna-summa eest kõigi õigustega Haridusliidu omanduseks. Nüüd on Liit vähendanud I trüki eksemplaride arvu 2000 pealt 1000 peale ja ettekandeõiguse piiranud I aastaga. Seega jäävad võistluse tingimused järgmisteks:

Käesolevaga kuulutab Eesti Haridusliit välja näidenditevõistluse, mille peamiseks ülesandeks on meie maanäitelavade rahuldamine neile kõigiti sobivate algupäraste näidenditega. Vastavalt sellele palub Liit kirjanikke arvestada meie keskmiste või paremate maanäitelavade tehnilisi võimeid.

Võistlusele saadetavad tööd tuleb adresseerida Eesti Haridusliidule Tallinnas, Suur Roosikrantsi 12. Tööd tuleb esitada märgusõna all ja juurde lisada sama märgusõna kandvas ümbrikus autori nimi ja aadress. Tööde vastuvõtmise viimaseks tähtpäevaks on 1. mai 1932. a.

Läbivaatamisele ja hindamisele tulevad ainult eestikeelsed masinal kirjutatud käsikirjad, mis ei ole veel avalikkusele tuttavaks saanud paljudamise või ettekannete teel. Vastasel korral saadetakse käsikirjad ümbrikus leiduval aadressil autorile tagasi.

Neljale võistlusel paremaks tunnistatud näidendile makstakse auhindadeks 3700 krooni.

I	auhinna	1500	krooni
II	„	1000	„
III	„	600	„
III	„	600	„

Zürri võib oma äranägemisel jätta mõne auhinna välja andmata või E. Haridusliidu juhatuse nõusolekul auhindu täiendavalt määrata.

Auhinnatud teoste kohta jääb E. Haridusliidule ilma eritasuta I trüki kirjastamise õigus kuni 1000 eks. ja nende teoste ettekande õigus 1 aasta jooksul teoste trükist ilmumise ajast arvates.

E. Haridusliidule jääb õigus auhinnatud teoseid lavastamiseks ette valmistada ja enne ümbrikkude avamist kuni kolm korda ette kanda või neid selleks teatritele edasi anda.

Auhinnakomisjoni koosseis avaldatakse hiljemalt 3 kuud enne käsikirjade vastuvõtmise lõpptähtpäeva.

Auhinnakomisjon avaldab oma otsuse hiljemalt 1. oktoobril 1932. a. Enne seda tähtaega ei pea liit võistlusest osavõtjatega mingit kirjavahetust peale võistlustingimustele mittevastavate käsikirjade tagasisaatmise.

Eesti Haridusliit.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1932.

MOODSAID
TRÜKITÖID

^{eKÜ}
P

KLJŠEESID
KÖITETÖID

VALMISTAB

E. K-Ü. „POSTIMEES“

TARTUS, JAANI TÄNAV 11/13 :: KÕNETRAAT 80

RAAMATUKAUPlus

SUURTURG 16 KÕNETRAAT 2-50

KOOLIRAAMATUD · ILUKIRJANDUS · KIRJUTUSMATERJAL
KANTSELEITARBED · ÕPPEABINÕUD

TEADUSLIK-RAHVALIK NÄDALAKIRI
„PÕLLUMAJANDUSETURG“

Põllumajandusliku Konjunkturbüroo väljaanne

on saanud vajalikuks informatsiooni allikaks kõigile põllumajandusealal tegutsevatele.

Praegune raske majanduslik seisukord nõuab kõigilt põllupidajailt, agronoomiliselt personaalilt, piimaühingute, tarvitajate- ja majandusühingute kui ka kõigi põllumajanduslike seltside juhtivailt jõududelt täielikku ja objektiivset ülevaadet ja selgust kõigi põllumajandusse puutuvate majanduslike küsimuste ja põllumajandusesaaduste turundamisolude kohta.

Kaastöölisiks on asjatundjad ja eriteadlased kõigilt põllumajanduse aladelt.

TELLIMISHIND 1932. a. ainult Kr. 6.—, poolaastas Kr. 3.—.

Aastas ilmub 52 numbrit, umbes 850 lk.

Tellimise aadress:

«Põllumajanduseturg», Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinna.

Vabaharidustöö

Eesti Haridusliidu ajakiri. Ilmub 6 korda aastas.

Toimetaja: Evald Vender. Väljaandja: E. Haridusliit.

Toimetuse ja talituse aadress: Tallinna, S. Roosikrantsi 12.
Telefon 452-02.

Tellimise hind: 1 aasta peale 1.20 senti, $\frac{1}{2}$ aasta peale 60 senti. Üksiknumber 20 senti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised.

Vabaharidustöö tegelastele toob „Vabaharidustöö“ ülevaateid ja informatsiooni vabaharidustöö kohta meil ja teistes riikides. Seadusi ja määrusi vabaharidustöö (raamatukogunduse, õpiringide, kursuste, loengute, rahvaülikoolide), rahvamajade, avalikkude ettekannete korraldamise j. n. e. alalt. Teateid Haridusliidu ja Liidu juures asuvate ettevõtete kohta.

Väikelavade näitejuhtidele ja tegelastele praktilisi juhatusi näidendite lavastamiseks. Teateid Liidu Teatritarvete laost. 1932. a. alates näidendite arvustusi väikelavade seisukohalt ja mängimiseks soovitatavate näidendite nimestikke. Juhtnõore näitelavade ehitamiseks.

Õpiringide tegelastele ja enesearendajatele õpiringide kavu ja tegevuse kodukordi, õpiringide laenukogu raamatute nimestikke koos laenutamise tingimustega.

Seltside tegelased!

**Ärge unustage aastavahetusel uuendamast
„Vabaharidustöö“ tellimist!**